

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій
Кафедра германської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Спеціальність 035 «Філологія»
Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська»

Компаративістика у лінгвістичних та перекладацьких студіях

Допущено до захисту «__» _____ 20 р.

Зав. каф. германської філології _____ канд. філол. наук, проф. Кобякова І. К.

Виконала:
студ. групи ПР.м-92
Козолуп Катерина Володимирівна

Науковий керівник:
док. філол. наук, доц.
Таценко Наталія Віталіївна

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА КОМПАРАТИВІСТИКИ У ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ.....	6
1.1 Предмет та завдання компаративістики.....	6
1.2 Проблеми міжлітературного діалогізму: компаративістський аспект....	10
1.3 Переклад як форма міжлітературних зв'язків	14
1.4 Художній переклад як проблема компаративістики.....	19
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ КОМПАРАТИВІСТИКИ У ТВОРАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ	25
2.1 Індивідуально-авторське словотворення у творах автора Дж. Толкіна.....	25
2.2 Індивідуально-авторське словотворення у творах автора Дж. Роулінг	33
Висновки до розділу 2	39
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА КОМПАРАТИВІСТИКИ У СФЕРІ ПЕРЕКЛАДУ	41
3.1 Проблема неперекладності у компаративістиці	41
3.2 Аналіз перекладу художнього твору.....	47
3.3 Компаративні особливості творів жанру фентезі у навчанні перекладу ...	52
Висновки до розділу 3	55
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	63

ВСТУП

Для становлення духовності будь-якої освіченої людини важливим є знайомство зі скарбами всесвітньої літератури. Але далеко не кожен може дозволити собі вивчення творів в оригіналі. Культурна спадщина світової літератури стає нам доступною завдяки перекладацькій роботі. Переклад – це давній вид людської діяльності. Переклад має найважливішу соціальну функцію, уможливаючи міжмовне спілкування людей.

Наразі підвищується роль і значимість таких дисциплін, як теорія художнього перекладу і порівняльне літературознавство, тому що це є потребою суспільства; як відомо, процес інтеграції західної культури супроводжується багатьма проблемами, в тому числі і питаннями подолання мовного бар'єру і поживлення культурного обміну.

Значення і масштаби художніх перекладів особливо зросли на порозі нового тисячоліття, в епоху глобалізації як нового етапу інтернаціоналізації. Динамічний розвиток художнього перекладу в наші дні відзначений яскравою особливістю, що виявляється в міждисциплінарному характері освоєння і різноманітні підходів до питань перекладу. Процес художнього перекладу – поліфункціональний, багатогранний і тому пов'язаний з найрізноманітнішими філологічними дисциплінами.

Однак, цей зв'язок покликаний вирішувати досить приватні питання перекладного тексту, тоді як той розгляд проблем перекладу у світовій компаративістиці сприяє розширенню поля перекладознавства і поглибленню теоретичних, методологічних і концептуальних питань цієї дисципліни.

Художні переклади з однієї мови на іншу відіграють важливу роль у взаємозбагаченні і взаємозв'язку літератур народів світу, розвитку міжнародного співробітництва в області науки, культури і освіти. Стає очевидним факт найважливішого значення художнього перекладу як фактора, що об'єднує різні народи з різним сприйняттям світу, іншого культурно- історичного середовища. Проблеми перекладу є не просто важливими і такими, що вимагають

правильного вирішення та належної уваги в контексті взаємного культурного обміну культурного світового дослідження.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення компаративістики у сфері перекладу.

Проблематика та особливості цього питання є предметом постійного наукового пошуку сучасного перекладознавства. Це дослідження присвячено аналізу проявів індивідуально-авторського словотворення у творах жанру фентезі авторів Дж. Толкіна і Дж. Роулінг. Актуальність дослідження зумовлена також відсутністю наукових розвідок, які аналізують та порівнюють індивідуально-авторське словотворення Дж. Толкіна та Дж. Роулінг.

Аналіз літератури засвідчив, що феноменом компаративістики у сфері перекладу займалися як вітчизняні так і зарубіжні вчені: М. М. Бахтін [5], А. Л. Богачов [9], В. В. Будний [10], Л. В. Грицик [15], В. В. Зінякова [22], Т. Р. Кияк [26], А. М. Приходько [39], Е. Apter [43], D. Bachmann-Medick [45], В. Kassen [47].

Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні та аналізі феномена компаративістики у сфері перекладу та особливостей перекладу творів авторів жанру фентезі Дж. Толкіна та Дж. Роулінг.

Відповідно до мети дослідження в роботі ставляться та вирішуються такі **завдання**:

1. Розглянути предмет та завдання компаративістики.
2. Описати проблеми міжлітературного діалогізму: компаративістський аспект.
3. Дослідити переклад як форму міжлітературних зв'язків.
4. Описати художній переклад як проблему компаративістики.
5. Проаналізувати індивідуально-авторське словотворення у творах жанру фентезі авторів Дж. Толкіна та Дж. Роулінг.
6. Дослідити проблему неперекладності у компаративістиці.
7. Проаналізувати особливості перекладу художнього твору.

8. Розглянути компаративні особливості творів жанру фентезі у навчанні перекладу.

Об'єктом роботи є твори жанру фентезі Дж. Толкіна та Дж. Роулінг.

Предметом роботи є індивідуально-авторське словотворення та його переклад у художніх творах.

Методи дослідження. У роботі були використані такі методи: порівняння, узагальнення та інтерпретації наукових джерел, метод суцільної вибірки, метод контекстуального аналізу.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному розгляді феномену компаративістики та особливостей перекладу творів авторів жанру фентезі Дж. Толкін та Дж. Роулінг.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані під час розроблення лекційних та практичних курсів з лексикології англійської мови, стилістики англійської мови, теорії англійської мови та практики перекладу.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел – 55 позицій, списку джерел ілюстративного матеріалу – 7 позицій. Загальна кількість сторінок роботи складає 66 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА КОМПАРАТИВІСТИКИ У ЛІГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ

1.1 Предмет та завдання компаративістики

Одними з найважливіших напрямків в сучасній філології є порівняльне вивчення літератур. М. М. Бахтін писав про те, що «текст живе, тільки стикаючись з іншим текстом (контекстом). Тільки в точці цього контакту текстів спалахує світло, що долучає даний текст до діалогу» [15, с. 84].

Термін «порівняльне літературознавство» має французьке коріння. Існує безліч синонімів, що позначають даний напрямок: порівняльно-історичне вивчення літератур, порівняльне літературознавство, літературознавча компаративістика. Така ідентифікація зазначеного поняття представлена в Літературному енциклопедичному словнику, проте в сучасному науковому середовищі термінологічне питання відноситься до розряду полемічних [48]. Дослідники постійно вказують на накладення понять.

Зауважимо, що компаративістика:

- 1) синонім порівняльно-історичного літературознавства;
- 2) розділ, який вивчає літературні зв'язки різних країн [2, с. 17].

Після десятиліть заборон і звинувачень компаративістика в наші дні активно відроджується [37, с. 63]. Виходом із такого становища є виведення одного із зазначених понять як основоположного і систематизуючого. Виходячи з цього, на наш погляд, можливо наступне визначення: компаративістика – це загальна наукова дисципліна, в основі якої лежить порівняльний метод дослідження літературних фактів і явищ. У неї, в свою чергу, входять спеціальні розділи зі своїми порівняльними методиками вивчення текстів. Наприклад, традиційне порівняльно-історичне літературознавство, коріння якого – в академічних традиціях нашої вітчизняної науки; теорія і практика перекладу зі

своїми методиками порівняльного вивчення текстів; літературна критика зі специфічними методиками, прийомами літературного порівняння.

Однією з головних передумов порівняльного вивчення літератури різних народів є прийняття положення про єдність і закономірність загального процесу соціально-історичного розвитку людства, яким обумовлена повторюваність суспільних явищ різних країн [23, с. 151].

Французький літературознавець П. Тігем вважав, що предметом компаративістики є вивчення взаємин різних літератур [18, с. 10]; М. Ф. Гійяр визначав предмет як історію міжнародних літературних відносин: «... компаративізм знаходиться у мовних або національних рубежах і простежує процеси обміну темами, ідеями, книгами або почуттями між двома або кількома літературами» [18, с. 12]. А. Діма як предмет дослідження порівняльного літературознавства виділяє «приватний аспект літературних явищ ... не їх вивчення окремо або в деяких групах в межах відповідного історичного періоду, а співвіднесення цих явищ ... з аналогічними в іншій національній сфері» [18, с. 12]. Отже, предмет компаративістики специфічний, він знаходиться на межах художнього втілення концепту міжкультурного, міжлітературного «кордону» по ту і іншу його «сторони».

Енциклопедичні словники дають нам відомості про те, що перші дослідження в сфері порівняльного літературознавства були зроблені в Німеччині в кінці XVIII століття [6, с. 65]. Зіставляючи різнонаціональні культурні та літературні традиції, німецькі вчені прийшли до висновку про існування єдиного європейського та світового «культурного простору».

У своєму розвитку компаративістика пройшла кілька етапів; її становлення як однієї зі шкіл літературознавства відносять до XIX століття.

А.Н. Веселовський говорив про те, що в процесі дослідження від сюжету залишається настільки вихолощена схема, що неважко підвести під неї будь-який твір [37, с. 65]. Особливістю порівняльно-історичного методу А.Н. Веселовського найчастіше називають універсалізм, прагнення до максимально широкого охоплення всіх явищ світової літератури.

В. М. Жирмунський, розвиваючи ідеї А.Н. Веселовського, робить упор на те, що встановлення подібностей і відмінностей між історичними явищами і історичне їх пояснення є обов'язковим елементом будь-якого історичного дослідження. Академік В. М. Жирмунський в книзі «Порівняльне літературознавство: Схід і Захід» писав про причини скептицизму вчених-літературознавців, підкреслюючи, що часом в порівняльно-історичних дослідженнях має місце: «безпринципне емпіричне зіставлення фактів художньої літератури, великих і малих, вирваних з історичного контексту і з системи світогляду і стилю письменника, на основі наявності між ними чисто зовнішньої схожості, часто випадкової, іноді і зовсім мнимої, пояснення всякої такої подібності механічно розуміється впливом зі сторони» [10, с. 66].

Серед основних ідей компаративістики написання «історії світової літератури», або «загальної світової літератури».

Вивчення історії всесвітньої літератури стикається з вивченням і інших сфер духовної діяльності людства. Це не просто зіткнення сфер дослідження, не просто опора на важливі дані інших наук або взаємообмін фактичним матеріалом. Йдеться про те, що в процесі цього культурного обміну відбуватиметься поглиблення теоретичного оснащення самого порівняльного методу в кожній із суміжних наук, їхнє вдосконалення як інструменту пізнання.

Рамки порівняльного літературознавства не обмежуються однією національною літературою, можливо зіставлення творів різних національних літератур. Як відомо, жодна значна література світу не розвивається ізольовано, кожна з них широко використовує художній досвід інших літератур [39, с. 26].

Д. Дюришин справедливо писав: «... послідовне тлумачення змісту компаративістики не допускає повного виключення з неї будь-яких генетичних або типологічних зв'язків незалежно від того, відносяться вони до міжлітературної сфери або до однієї національної літератури. Відмінності між національно-літературними і міжлітературними відносинами, зрозуміло, існують, але не носять принципового характеру» [37, с. 61].

Спираючись на концепції сучасних дослідників, приходимо до висновку про те, що порівняльне літературознавство на відміну від традиційного порівняльно-історичного представляє собою новий, сучасний етап у становленні компаративістики як науки. У ньому відбуваються активні процеси: поновлення термінологічного апарату, який збагачується універсальними поняттями і категоріями (архетип, діалог, типи художньої свідомості тощо) [10, с. 38], а також засвоєння сучасних методик, зокрема інтертекстуальних. Виявляючи відмінні риси, відзначимо відмінність у предметах дослідження, на які спрямовані порівняльні розділи компаративістики. Порівняльне літературознавство в більшій мірі зосереджене на вивченні механізмів включеності української літератури в західноєвропейський контекст [10, с. 41]. При зіставленні літератур предметом аналізу є, навпаки, протилежні установки, наприклад українська література і література Сходу.

Ю. І. Мінералов говорить про особливості порівняльного літературознавства, що складаються в тому, що відповідна система прийомів аналізу є наріжним каменем. Саме порівняльне літературознавство перетворило у повноцінні терміни такі поняття, як: вічні образи, бродячі сюжети тощо [5, с. 318]. Вічні образи характеризуються тим, що можуть переходити від автора до автора, знаходячи нові риси і сенс.

Говорячи про порівняльно-історичний аналіз, необхідно взагалі відзначити цільове завдання порівняльного вивчення світового літературного процесу. Це встановлення його загальних закономірностей, які найбільш яскраво проявляються в типологічній подібності літературних процесів.

І. Г. Неупокоева зазначає, що така схожість простежується на різних етапах і у всіх ланках розвитку літератури. Виявляючи у світовому літературному процесі типологічно загальний, порівняльний метод виявленням схожого виявляє і те, чим відрізняються порівнювані процеси, що протікають на різних вертикалях і горизонталях всесвітньої літератури [23, с. 153].

І. О. Шайтанов виділяє тріаду сучасної компаративістики, що базується на наступних підставах: глобалізації, інтертексту і діалогу культур. Автор робить

акцент на тому, що серед зазначених ключовим поняттям стає інтертекстуальність. Даний термін позначає перехід (transposition) однієї (або декількох) знакових систем в іншу [49]. На думку дослідника, сучасна програма компаративного дослідження схильна до крайнощів: або прихильності описам, вирваним з контексту зв'язків, впливів, або широкому культурному (культурологічному) підходу, оголошує літературу лише одним з культурних текстів.

Важливим для глобалізації є встановлення місця зустрічі, визначення – де і коли виник і залишився в пам'яті культури контакт, як виник новий мотив, що знайшов повторюваність, що став топосом. У класичному літературознавстві топос трактується як регулярно повторювана у творчості письменника і у системі культури формула, міф, мотив і інший різновид художнього образу, що має особливі просторові характеристики [46, с. 54].

О. М. Фрейденберг, вивчаючи поетику сюжету і жанру, своєрідність образів, створених світовою літературою, пояснювала поєднанням нових змістів з видозміненими традиційними формами [39, с. 56]. Культурний простір, таким чином, наділяється здатністю не тільки розділяти, а й пов'язувати, надаючи місце для зустрічі та діалогу. Це і є глобальна посилка сучасної компаративної теорії.

1.2 Проблеми міжлітературного діалогізму: компаративістський аспект

У літературознавчій компаративістиці вводиться поняття міжлітературного діалогу. Основу міжлітературних взаємодій становлять процеси збереження і примноження мистецько-естетичних цінностей в результаті їх освоєння, зіставлення, прийняття чи неприйняття представниками іншої культури. Ці процеси мають активний творчий характер і ґрунтуються на діалогічних відносинах, принципово відкритих, незавершених, що акумулюють в собі змістовну енергію національного літературно-естетичного розвитку і духовні цінності народів. Діалог літератур – це міжсуб'єктні відносини в їх

граничній виразності при розбіжності суб'єктів один з одним, які передбачають контрастивний спосіб характеристик явищ різних національних літератур [15, с. 43].

Діалог літератур створює для кожної з них герменевтичну ситуацію, в якій здійснюється самопізнання і відбувається розуміння іншого. Онтологічні і екзистенційно-психологічні аспекти розуміння як процесу і особливого стану свідомості розкриваються в працях М.М. Бахтіна, Х. Г. Гадамера, П. Рікера та інших. У роботі «До методології гуманітарних наук» М.М. Бахтін, поставивши проблему «контекстів розуміння» і розмежувавши «близький» і «далекий» контексти, пише про нескінченне оновлення смислів у нових контекстах [37, с. 54].

Передумовою і основою для постановки питання про моделі діалогічних відносин між національними літературами послужили семіотичні і структуралістські концепції вітчизняної та зарубіжної науки. З точки зору структурно-семіотичного підходу, діалог – основа всіх сенсопороджуючих механізмів у семіотичному універсумі. Діалог адресанта і адресата розглядається у різних аспектах: як процес, в ході якого кожен з учасників трансформує іншого і сам трансформується під його впливом; ситуація, яка «не стирає, а закріплює індивідуальну специфіку учасників» [7, с. 45].

Онтологічне і концептуально-семіотичне осмислення основних моделей діалогічних відносин між національними літературами здійснюється за допомогою категорій «свого» і «чужого», «я» і «іншого». Природа «чужості» ґрунтувалася на протиставленні аспектів етнолінгвістичних, етико-віросповідальних, просторово-географічних [17, с. 12]. Обсяг і зміст концепту «чужості» конституюють і ті параметри, в яких формулюється дихотомія типології культур. Наприклад, для парадигми антропоцентризму, з якою корелює поняття «Захід», чужою буде парадигма космоцентризму, або трансцендентальна культура, що співвідносить з поняттям «Схід». Х.Г. Гадамер полемізує з Ф.Е. Шлейермахером, що трактує проблему чужості в психологічному ключі як даність, невід'ємно пов'язану з таємницею

індивідуальності і наполягає на герменевтичному розумінні того напруження, яке створює полярність «свого» і «чужого» [18, с. 11]. Оскільки простір «чужого» завжди сприймається як недоступне і незбагненне, межа «свого», концептуальну роль відіграє встановлення кордону, де «своє» зустрічається з «чужим», усвідомлює і проявляє себе. У процесі діалогу культур і літератур його учасники входять в світ інших художньо-естетичних цінностей і знаходять своє неповторне місце в «зоні контакту» з «чужими» пізнавальними, етичними і естетичними смислами.

Подання про читача як учасника міжлітературного процесу формується працями теоретиків рецептивної естетики, структуралістів, герменевтично-орієнтованих літературознавців, які досліджували позиції адресата художнього висловлювання і визначили його функції в естетичній комунікації. Р. Інгарден вводить поняття інтенціональності, що пояснює активний, творчий характер читацького сприйняття, в процесі якого семантично закодований текст трансформується у естетичний твір. Діяльність сприймання і конструювання читача характеризують терміни «конкретизація» і «реконструкція». Р. Інгарден звертає увагу на те, що у «конкретизації» літературного твору актуалізуються потенційні елементи значення. У результаті цього ефективний зміст твору істотно збагачується, доповнюється, часто диференціюється, іноді набуває однозначності, а іноді, навпаки, починає багатозначно змінюватися і переливатися різними компонентами змісту, які не проявляються досить ефективно у самому творі [16, с. 290]. Розуміння, таким чином, стає виявленням нового, можливо, невідомого самому відправнику повідомлення, сенсу.

В. Ізер вказує на три аспекти взаємин між читачем і текстом: антиципацію (передчуття), ретроспекцію (розкриття тексту як живої події), враження, викликане зіставленням текстуального і життєвого досвіду. Читач, що вміє мислити в категоріях чужої дійсності, наділяється здатністю створювати із даного тексту власний. Процес читання характеризується стиранням кордонів між суб'єктом і об'єктом, текстом і читачем, «своїм» і «чужим», що призводить до конститутивних змін в особистісній структурі реципієнта [2, с. 17].

Креативний, творчий потенціал естетичного сприйняття у максимальному ступені реалізується в позиції читача – суб'єкта діалогу літератур. Адресат виступає в якості конститутивного та конструктивного початку міжлітературної комунікації і знаходить досвід глибинної причетності світу в його різноманітті, динаміці, складності та унікальності. Перебуваючи між людьми, які говорять на різних мовах, він з'єднує розділених і своєю присутністю виводить їх з потенційності в актуальне історичне буття.

Здійснення діалогу літератур як можливого і актуального розгортання смислових відносин передбачає світ «третього» – «нададресата», що створює той семантичний простір, в часі і континуальності якого відбувається зустріч «я» і «іншого»: «Саме присутність третього дає можливість безперервного здійснення діалогу. Маючи здатність зберігати зовнішню непроявленість і незадіяність в обміні позиціями, третій створює цілісність висловлювання і встановлює його діалогічність, як би підносячись в своїй субстанціональності над його учасниками» [37, с. 45]. Поняття «третього» у працях М.М. Бахтіна і його послідовників визначається як особлива субстанція «буття – розуміння», у ставленні до якої конкретні діалоги постають її синергетичними проєкціями. Але підставою діалогу є і його учасники: у нашому випадку українські письменники вступають в діалог з англійською літературою [7, с. 37].

Таким чином, концепція діалогу літератур дозволяє виділити в системі міжлітературного процесу нову самостійну інстанцію – читача, свідомість якого стає «полем» діалогічної зустрічі двох (і більше) ціннісно-смислових орієнтацій, позицій, голосів. Подібно до того, як художнє ціле, що є інобуттям авторської свідомості, створює «концептуального» або «імпліцитного» читача, так і міжлітературний процес, перш за все його суб'єктна архітектоніка, передбачає адресата – «ідеально сприймаючу свідомість», за яким стоїть реально існуючий соціально-історичний і культурно-психологічний тип читача-білінгва, сприйняття якого об'єктивували у висловлюваннях письменників, критиків, публіцистів, літературознавців [23, с. 153].

Активність читача проявляється в тому, що він конструює архітектуру виникаючих між національними літературами діалогічних відносин. «Нададресат» може висувати на перший план структурно-семантичні комплекси та естетичні конструкції, в яких маніфестується унікальність і самобутність кожної національної літератури. Механізми формування діалогічності даного типу («своє, протипоставлене чужому») пояснюють системоутворюючі зв'язки, які знаходяться в основі розглянутих культур, а саме: «процедури» породження сенсу, логіко-семантичні відносини, повідомляють системний характер текстів, створюваними в рамках тієї чи іншої традиції.

У творах письменників естетичною домінантою є сюжет, описові елементи підпорядковані його завданням і вторинні по відношенню до оповідання; переважають нарративні структури. Протиставлення «свого» «чужому» робить актуальним те, що може лише мислитися, тобто маркує члени виникаючих опозицій [51, с. 76].

Діалогічні зв'язки між національними літературами характеризуються багат шаровістю, неоднорідністю, різноманіттям міжсуб'єктних зв'язків, їх взаємовпливом один на одного, складними, багатогранними, суперечливими процесами взаємодії «свого» і «чужого», єдністю перервного і безперервного, регіонального, національного і загального, універсального. Діалог культур і літератур формує нові моделі їх об'єднання («міжлітературний синтез»), що враховують різноманіття художньо-естетичних традицій, і в той же час виявляє потенціал розвитку національної ідентичності.

1.3 Переклад як форма міжлітературних зв'язків

Для становлення духовності будь-якої освіченої людини важливим є знайомство зі скарбами всесвітньої літератури. Але далеко не кожен може дозволити собі вивчення творів в оригіналі. Культурна спадщина світової літератури стає нам доступною завдяки перекладацькій роботі. Переклад – це

давній вид людської діяльності. Переклад має найважливішу соціальну функцію, уможливаючи міжмовне спілкування людей [4, с. 32].

Зараз підвищується роль і значимість таких дисциплін, як теорія художнього перекладу і порівняльне літературознавство, це стає потребою суспільства. Як відомо, процес інтеграції західної культури супроводжується багатьма проблемами, у тому числі і питаннями подолання мовного бар'єру і поживлення культурного обміну.

Значення і масштаби перекладів особливо зросли на порозі нового тисячоліття, в епоху глобалізації, як нового етапу інтернаціоналізації. Динамічний розвиток перекладу в наші дні відзначено однією яскравою особливістю, що виявляється у міждисциплінарному характері освоєння і різноманітні підходів до питань перекладу. Процес перекладу – поліфункціональний, багатогранний і тому має безліч виходів на найрізноманітніші філологічні дисципліни; окремі проблеми перекладу можуть бути розглянуті в рамках стилістики, лексикології, фразеології, лінгвокраїнознавства, літературної соціології, рецептивної естетики тощо [8, с. 43]. Однак, усі ці виходи покликані вирішувати досить приватні питання перекладного тексту, тоді як у світовій компаративістиці практикується відповідність розгляду проблем перекладу, що сприяє розширенню поля перекладознавства і поглибленню теоретичних, методологічних і концептуальних питань цієї дисципліни.

Переклади з однієї мови на іншу грають важливу роль у взаємозбагаченні і взаємозв'язку літератур народів світу, розвиток міжнародного співробітництва в області науки, культури і освіти. Стає очевидним факт найважливішого значення перекладу як фактору, що об'єднує різні народи з різним сприйняттям світу, іншим культурно-історичним середовищем. Проблеми перекладу є не просто важливими і які вимагають правильного рішення, але в контексті вливання в світовий процес взаємного культурного обміну різних народів – основними, які вимагають належної уваги і вирішення [11, с. 76].

Одними з основних проблем теорії перекладу є проблема функціонального перекладу, роль теоретичної підготовленості перекладача в процесі його роботи, а також збереження національно-культурної специфіки оригіналу. Не можна допускати при перекладі втрату національної специфіки, вона виходить з головного постулату теорії перекладу: літературний твір перекладається на іншу мову, і в перекладі має бути повністю збережено національну своєрідність першотвору як його основне начало.

Протягом останніх років функція перекладу активізувалася: він визнаний важливою і складовою частиною порівняльного літературознавства [34, с. 52].

Д. Дюришин зауважує, що не можна стверджувати, що переклад евфемістично обходиться в компаративній практиці, навпаки, будь-яка більш-менш ґрунтовна систематична робота порівняльного характеру включає в себе і розгляд перекладу, хоча нерідко досить спрощений і прямолінійний [43, с. 61]. Подібні спрощення викликаються як відсутністю єдності поглядів на питання конкретної методики розбору, так і в не меншій мірі дискусійністю, різноплановістю включення перекладу в систему теорем літературної компаративістики, визначення його місця в ієрархії міжлітературних зв'язків.

Теорія перекладу зазнала значної еволюції і суттєво просунулася вперед. Більшість теоретиків і практиків перекладу звернулися до методу, який отримав визначення реалістичного, що включає, зрозуміло, і все різноманіття національної специфіки, яка ігнорувалася протягом десятиліть. Переклад – це точне відтворення оригіналу засобами іншої мови зі збереженням єдності змісту і стилю. Цим переклад відрізняється від переказу, в якому можна передавати зміст іноземного першотвору, опускаючи другорядні деталі і не піклуючись про відтворення стилю.

Єдність змісту і стилю відтворюється в перекладі на іншій мовній основі і, вже, тому буде новою єдністю, властивою мові перекладу. Кожен перекладач, створюючи «новий» текст, добре розуміє, що основним джерелом розбіжностей, невідповідностей у його перекладі буде виступати нова мовна система, яка за своїми об'єктивними даними не в змозі передати всі тонкощі сприйманого

змісту, його своєрідність. До того ж труднощі мовного порядку зрозумілі: перекладач, досконало володіє іноземною мовою, знаючи творчість письменника, його стиль, художню манеру, буде прагнути уникнути різного роду невідповідностей, що чекають його [25, с. 56].

Слід зазначити, що така постановка питання, яка стверджує, що відхилення від художньої форми і змісту твору обумовлені невідповідністю мовних систем – мови оригіналу і його нової мовної форми, – є досить традиційною і різнобічно дослідженою [24, с. 43]. Зокрема, вона найбільш повно була розкрита в монографіях П. Топера «Переклад в системі порівняльного літературознавства», Д. Дюришина «Переклад як форма літературних зв'язків», відомих роботах Г.Гачечиладзе, М. Алексеєва і інших.

Так, згідно з М. Алексеєву, мовна невідповідність не тільки перешкоджає створенню абсолютно вірного перекладу, а й здійсненню адекватного сприйняття взагалі. Як показують дані дослідження, складність перекладу іншомовних творів, у порівнянні з читацьким сприйняттям, обумовлена тим, що всякий переклад включає в себе два етапи: аналіз і синтез. Крім того, бажаючи «адекватно» або точно відтворити на своїй рідній мові твір іншомовного автора, перекладач завжди прагне привести у відповідність два різних початки в ньому: план вираження – граматичну та лексичну структуру мов (мови першотвору і перекладу) – з планом художнього змісту [27, с. 38].

Зараз процес перекладу все частіше розглядається дослідниками в термінах теоретичної моделі, яка описує переклад як акт міжмовної комунікації. Динаміка міжкультурного спілкування характеризується рухомою рівновагою між збереженням своїх і прийняттям чужих смислів.

Недотримання традиційного для носія мови способу оформлення думки, який входить в поняття комунікативного аспекту перекладу, може виявитися джерелом перекладацьких помилок, тому важливо виділити домінанти тексту, переклад яких не можна опустити в тексті і при цьому узгодити переклад цих домінант з нормами мови, на яку проводиться переклад. Основна роль в перекладі відводиться перекладачеві [53, с. 43]. Т. Г. Нікітченко послідовно

розкриває якості мовної особистості перекладача, виділяючи такі відмітні ознаки:

- соціально особистісні характеристики;
- внутрішні особистісні властивості;
- філологічні знання, вміння, навички;
- збіг (близькість або несхожість) особистостей автора оригіналу і перекладача [30, с. 43].

Переклад нерозривно пов'язаний з проблемами стилістики. Перекладача повинна цікавити не тільки логічна суть тексту на іноземній мові, а і його конкретне втілення, оформлення, спосіб концептуально-експресивного вираження повідомлення того чи іншого характеру на рідній мові. Питання адекватного відображення у перекладі стилістичних виразних засобів, а також збереження стилю в перекладі, завжди були найважчими і спірними.

Стиль як система охоплює всі аспекти мови, тому передача у перекладі всіх його особливостей вимагає великих зусиль і пов'язана з цілою низкою труднощів. Літературні переклади є частиною всеохоплюючої машини репрезентації, яка утворена з низки подальших «культурних текстів» [28, с. 230].

Переклад як стратегія зміцнення чужих культурних образів означає європейське фільтрування, оволодіння і закріплення, насамперед у неєвропейських суспільствах, які не втручаються в динаміку історичного дії. Заміна текстів пов'язана з нерівністю сил між центром і периферією і ускладнює як переклад культури, так і переклад тексту.

Існує думка, що не тільки різні умови доступності до світового ринку літератури, а й прихильність перекладу тексту в мовному і культурному домінантному відношенні пристосовується до запитів і понять домінантної культури. Для того, щоб допомогти охопити всі ці зв'язки, потрібно розкрити аналіз перекладу в рамках герменевтики і філології на рівні культурно-політичної історії перекладу. Лише за допомогою цього можна побачити залежність перекладу від політики, економіки тощо.

Постійна проблема перекладу як презентації іноземної культури знаходить тут єдино можливе історичне поле для управління визначеннями, пов'язаними з проблемами перекладацького авторитету, також як і збиранням, відповідно, інструменталізацією пасивного оригіналу. Переклад культури перетинає кордони інтерактивності – не тільки в сенсі перекладу значень – грає важливу роль в полі прагматичного контакту культур. Переклад є інструментом зв'язку між культурами. До того ж взяті до уваги вирішальні комунікативні та інтерактивні форми культурних контактів: діалог, конфлікт, суперечка [32, с. 31]. Перекладач зустрічається з необхідністю передати різні зображально-виражальні засоби, вжиті в початковому тексті, частіше, ніж може здатися на перший погляд. практично будь-який художній текст включає ті або інші тропи, фігуральні вислови або інші засоби виразності висловлювання. Переклад різного роду образів, кожен з яких виконує свою функцію в художньому творі, з однієї мови на іншу вимагає великої майстерності, що забезпечує збереження або модифікацію вихідної емоційно-естетичної інформації або той особливий сенс, який несе конкретний образ [24, с. 65].

Це означає необхідність передачі не тільки форми, а й змісту з усім різноманіттям укладених в ньому смислів, при неодмінній умові збереження цих смислів. З цього приводу Л.Л. Нелюбин зазначає: «Оскільки переклад – це перетворення вихідного тексту при збереженні сенсу, перекладачеві необхідно спробувати знайти еквівалентні форми вираження певного сенсу в іншій мові» [31, с. 43]. Від того, наскільки успішними виявляться спроби перекладача в передачі цього вихідного сенсу, буде залежати і сила впливу перекладного твору на читача. Вивчення перекладів образних засобів і їх науково-критичний аналіз сприяють більш глибокому пізнанню деяких сторін оригіналу, художніх цінностей даного народу, а, в кінцевому рахунку, розуміння його менталітету через художню культуру.

1.4 Художній переклад як проблема компаративістики

Незважаючи на те що художній переклад має власну теорію і практику в якості самостійної дисципліни, проблеми художнього перекладу представляють широке поле досліджень і для компаративістів. Як відомо, основною функцією перекладу визнано сприяння встановленню і розвитку міжлітературних і міжкультурних комунікацій. Саме активна участь обох дисциплін – порівняльного літературознавства і перекладознавства – у процесі взаємодії літератур є найбільш важлива грань дотику.

Зарубіжні дослідники не зводять перекладацьку діяльність тільки до мовного (точніше, міжмовного посередництва), вважаючи, що процес перекладу – це і міжкультурне посередництво, але тим не менше вони відстоюють тезу про те, що теорія художнього перекладу відокремилася від порівняльного літературознавства. Деякі західні вчені бачать тісний зв'язок перекладознавства з лінгвістикою і семіотикою [55, с. 54].

У той час, вітчизняні вчені вважають, що перекладацька діяльність означає не тільки взаємодію двох мов, але і контакт між двома культурами [5, с. 319]. Крім того, різні культури завжди впливали і продовжують впливати одна на одну. Знайомство з культурними досягненнями інших народів, звичайно, значною мірою впливало на приймаючі культури, стимулювало їхній літературний розвиток. На цьому етапі знову-таки переклад відіграв найважливішу роль посередника в таких контактах.

Подібне висловлювання дається і теоретиком перекладу А. Ліловою: «Переклад є тим потужним і постійно діючим фактором, за допомогою якого здійснюється широкий обмін духовними цінностями, виникає творча взаємодія між національними культурами» [15, с. 54].

Хоча більшість теоретиків перекладу бачать тісний зв'язок даної науки з лінгвістикою і семіотикою (А. В. Федоров, А. Д. Швейцер, Л. Л. Нелюбин та ін.), все ж їх твердження про те, що переклад – це акт міжкультурної комунікації, підтверджує тезу про безсумнівну близькість компаративістики і перекладознавства.

Відомий теоретик перекладу А. Попович стверджує, що теорія перекладу зародилася і в своїй первісній фазі розвивалася як емпіричний порівняльний метод на ґрунті традиційної літературної компаративістики. Суперечка про статус теорії перекладу – чи є вона компаративістською чи ні, виявилася абсолютно безплідною, оскільки вже сама практика включає теорію перекладу в компаративістику [18, с. 46].

Один з найбільш відомих світових авторитетів в області теорії художнього перекладу Д. Радо в своїй роботі «Теорія перекладу з точки зору перекладача» зазначає, що численні праці теоретиків перекладу, безсумнівно, хороші, важливі, корисні для лінгвістики та компаративістики [18, с. 58].

Д. Дюришин виступає за включення перекладу в систему теорії літературної компаративістики [23, с. 154]. А. Діма також вважає, що переклад, який часто називають одним з «посланців компаративізму», є безпосереднім об'єктом вивчення компаративістики [18, с. 12].

Аналіз історії художнього перекладу та історії літературної компаративістики в різних країнах призводить до цікавих висновків про явні збіги періодів інтенсивного розвитку в обох сферах філологічної науки.

У становленні і розвитку теорії художнього перекладу, як і літературної компаративістики, можна виділити кілька найбільш пам'ятних дат, наприклад середина 1950-х рр., коли сформувалася Міжнародна асоціація перекладачів, а також було прийнято рішення про створення Міжнародної асоціації порівняльного літературознавства; крім того, штаб-квартири обох асоціацій знаходяться в Парижі.

Велике значення для подальшого розвитку обох наукових дисциплін мало вивчення семіотики. Розвиваючи певні положення нової теорії, Р. Якобсон пов'язав деякі поняття з областю художнього перекладу. Зокрема, він ввів поняття «переклад» як одне з основоположних в семіотику, використавши його далеко за межами мовних процесів і представивши переклад з однієї мови на іншу як окремий випадок функціонування знакових систем взагалі [10, с. 65].

З цією думкою солідарний і французький компаративіст А. Д. Пайо, який пише, що переклад – це досить дивний вид діяльності, коли в результаті читання іноземного тексту створюється інший текст, дублікат першого тексту [10, с. 67]. Перекладний текст являє собою деяку утопію, яка зовсім не адекватна тексту-джерелу і зовсім не аналогічна текстам, безпосередньо написаним на самій мові перекладу. Перекладацька діяльність призводить до трансформації перекладного тексту в своєрідний інтертекст.

Дійсно, одним з найважливіших проявів незамкнутості національної літературної системи є участь в її розвитку перекладних творів. Це проявляється не тільки в збагаченні жанрів і літературних напрямів, а й в розширенні естетичного кругозору даної національної літератури.

Вчені вважають переклад однією з найважливіших форм зв'язків різномовних літератур. Н. І. Конрад виділяє безпосередні зв'язки з чужою літературою «в її власному вигляді» і опосередковані – у формі перекладу. Причому переклад, на думку автора, є вже частиною літератури, адже літературний твір починає жити вже незалежно від своєї первісної мовної форми [39, с. 65]. В. І. Кулешов також відносить до області компаративістики і конкретні зв'язки (переклад, наслідування, запозичення) і типологічні сходження [23, с. 153].

Д. Ф. Марков справедливо вважає, що в загальне поняття «порівняльне вивчення літератур» входять: літературний вплив, переклад, функція традицій, історико-типологічні сходження тощо. І як можна при вивченні власне типологічних явищ ігнорувати безпосередні контакти літератур і літературні впливи, так тим більше неправомірно розглядати їх у відриві від історико-типологічних тенденцій літератур, які зіставляються [47, с. 54].

Спільність порівняльного літературознавства з теорією перекладу полягає також в тому, що головним конкретним методом, широко поширеним в перекладознавстві, є порівняльний аналіз перекладу або перекладів з оригіналом, самих перекладів один з одним.

Таким чином, переклад є об'єктом дослідження порівняльного літературознавства не тільки тому, що всякий переклад повинен бути порівняний з оригінальним твором на всіх рівнях (а порівняння не є можливим без порівняльного аналізу), але й тому, що перекладні твори як одна з форм літературних зв'язків різних народів є невід'ємною частиною світового літературного процесу.

Важливо відзначити, що переклад з точки зору компаративістики постає як соціальна і комунікативна практики і в цьому аспекті потребує відповідних досліджень. Крім того, поєднання принципів теорії перекладу і порівняльного літературознавства дає плідні результати для обох дисциплін.

Висновки до розділу 1

У першому розділі магістерської роботи нами були визначені теоретичні засади дослідження феномена компаративістики.

Аналіз теоретичних джерел показав, що компаративістика: 1) синонім порівняльно-історичного літературознавства; 2) розділ, який вивчає літературні зв'язки різних країн. Компаративістика – це загальна наукова дисципліна, в основі якої лежить порівняльний метод дослідження літературних фактів і явищ. У неї, в свою чергу, входять спеціальні розділи зі своїми порівняльними методиками вивчення текстів.

Вивчення історії всесвітньої літератури стикається з вивченням і інших сфер духовної діяльності людства. Це не просто зіткнення сфер дослідження, не просто опора на важливі дані інших наук або взаємообмін фактичним матеріалом. Йдеться про те, що в процесі цього культурного обміну відбуватиметься поглиблення теоретичного оснащення самого порівняльного методу в кожній із суміжних наук, їхнє вдосконалення як інструменту пізнання. Рамки порівняльного літературознавства не обмежуються однією національною літературою, можливо зіставлення творів різних національних літератур. Як

відомо, жодна значна література світу не розвивається ізольовано, кожна з них широко використовує художній досвід інших літератур.

Передумовою і основою для постановки питання про моделі діалогічних відносин між національними літературами послужили семіотичні і структуралістські концепції вітчизняної та зарубіжної науки. З точки зору структурно-семіотичного підходу, діалог – основа всіх сенсопороджуючих механізмів в семіотичному універсумі. Діалог адресанта і адресата розглядається в різних аспектах: як процес, в ході якого кожен з учасників трансформує іншого і сам трансформується під його впливом; ситуація, яка «не стирає, а закріплює індивідуальну специфіку учасників».

Учені виділяють тріаду сучасної компаративістики, що базується на наступних підставах: глобалізації, інтертексту і діалога культур. Дослідники не зводять перекладацьку діяльність тільки до мовного (точніше, міжмовного посередництва), вважаючи, що процес перекладу – це і міжкультурне посередництво, але тим не менше вони відстоюють тезу про те, що теорія художнього перекладу відокремилася від порівняльного літературознавства.

Переклади з однієї мови на іншу грають важливу роль у взаємозбагаченні і взаємозв'язку літератур народів світу, розвиток міжнародного співробітництва в області науки, культури і освіти. Стає очевидним факт найважливішого значення перекладу як фактору, що об'єднує різні народи з різним сприйняттям світу, іншим культурно-історичним середовищем. Проблеми перекладу є не просто важливими і які вимагають правильного рішення, але в контексті впливання в світовий процес взаємного культурного обміну різних народів – основними, які вимагають належної уваги і вирішення.

Таким чином, переклад є об'єктом дослідження порівняльного літературознавства не тільки тому, що всякий переклад повинен бути порівняний з оригінальним твором на всіх рівнях (а порівняння не є можливим без порівняльного аналізу), але й тому, що перекладні твори як одна з форм літературних зв'язків різних народів є невід'ємною частиною світового літературного процесу.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ КОМПАРАТИВІСТИКИ У ТВОРАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ

2.1 Індивідуально-авторське словотворення у творах жанру фентезі автора Дж. Толкіна

Дж. Толкін – один з найбільш знакових авторів фентезі, творець чудового світу Середзем'я, до сих пір є предметом живого інтересу в різних сферах життя. «Творчість Толкіна є особливим типом літературного міфологізму. Письменник створює цілісну в історії літератури “індивідуальну” міфологію: уявний світ зі своєї “книгою буття”, історією та історичними хроніками, географією, тощо. Настільки ретельно і детально відтворений вигаданий всесвіт не має близького літературного аналога» [29, с. 43].

Свій всесвітньо відомий роман «Володар Кілець» Дж. Толкін писав в 40-х роках ХХ століття. Ця книга вважається найкращим твором Дж. Толкіна, кульмінацією його літературного таланту. Дж. Толкін, бажав створити для Англії міфологію, адже вона була майже її позбавлена – на відміну від своїх кельтських, романських, німецьких сусідів [3, с. 6]. Це прагнення вкрай важливо для розуміння квазіреалій художнього світу автора. Міфологія Дж. Толкіна стояла на трьох «китах»: міфоепічних циклах народів Західної і Північної Європи, католицтва і англійської літературної традиції.

Дослідники творчості Дж. Толкіна дійсно знаходять безліч міфологічних мотивів в його творах. Так, Д. Колберт проводить паралелі між творами Дж. Толкіна і древньою англосаксонською поемою «Беовульф». «Володар Кілець» пов'язаний і з легендами про короля Артура. Простежується зв'язок міфології Дж. Толкіна і з міфами про Атлантиду. Багато що Дж. Толкін запозичив і з скандинавської міфології. Так, чарівник Гендальф за описом схожий з Одіном, наймогутнішим богом скандинавського пантеону.

Імена, що зустрічаються у «Володарі кілець», Дж. Толкін не тільки запозичив, але і створював сам, використовуючи корінь давніх слів в різних

мовах. Наприклад, давньоанглійське *lob* означає «павук»; ставлячи перед ним займенник *she* – «вона», Дж. Толкін створює ім'я паучихи – *She-lob*. Іноді він брав імена зі стародавніх текстів: дрімучий ліс *Mirkwood* є в багатьох давніх переказах; «Лешаки» (в оригіналі *Woses*, назва племені лісових дикунів Середзем'я) – це скорочення від *wodwos*, давньоанглійського слова, яким позначали дикунів, що живуть в лісі.

Дж. Толкін запозичив імена і назви і з обстановки, яка оточувала його, особливо при створенні ним ландшафту Середзем'я. «П'ять хвилин з “Оксфордським словником топонімів”, з “Англійськими гідронімами” Е. Еквалла або зі “Словником британських прізвищ” П. Ріні дозволять пояснити більшість різних хобітських імен та назв, і те ж саме, тільки на більш складному рівні, відбувається з іншою частиною Середзем'я. Так, *Wetwang* існує ще й в Йоркширі, *Dunharrow* має очевидні англійські паралелі, річки *Silverlode*, *Limlight* і ін., всі мають англійські коріння» [52, с. 78-79].

На думку деяких дослідників, Середзем'я – це інший спосіб Землі (серединний світ людей в язичницьких міфологіях Північної Європи, Мідгард – буквально Серед-земель). Більш того, край, де розгортається дія «Володаря Кілець», – це інший спосіб Європи.

Свою міфологію Дж. Толкін вважав глибоко релігійною працею, а роман «Володар кілець» – істинно християнським, католицьким твором. При цьому Середзем'я – світ, де релігії як такої немає. Фактично єдина форма молитви в романі – звернення «Безсилового», який потрапив в скрутне становище, до напівбогу або напівбогині:

“Ware! Ware! cried Damrod to his companion. “May the Valar turn him aside! Mûmak! Mûmak!” (Tolkien J. R. R. *The Lord of the Rings* (in 3 volumes), а єдиним ритуалом шанування цих напівбогів є *the Standing Silence*: *“But when, after the Standing Silence, wine was brought ...”* (Tolkien J. R. R. *The Lord of the Rings* (in 3 volumes),

«Володар Кілець» розповідає не тільки про боротьбу добра зі злом, що завершується перемогою добра, а й про жертву, спокусу, самовизначення і

свободу волі. У. Х. Оден сказав про це так: «“Володар Кілець” заснований на прихованих християнських передумовах» [54, с. 53].

Таким чином, Дж. Толкін створював міфологію для Англії, спираючись на міфи та епоси різних народів світу, запозичуючи все найкраще і цікаве. Алгоритм Дж. Толкін не писав, принаймні, свідомо, але асоціації з нашим світом проникали у текст без його волі. Паралелі з сучасною історією в книзі він помітив лише після того, як читачі стали на них вказувати, але не визнав. Можливі причини цього криються в тому, що, світ Середзем'я для Дж. Толкіна був світом більш чистим, ніж реальний, – світом, далеким від нечистої Землі наших днів.

У число квазіреалій роману «Володар Кілець» входять, в тому числі, квазіреалії ономастичними і топонімічними. За Е. А. Лебедевою, вони мають ряд особливостей, які полягають:

- у великій кількості мікронайменувань, що зустрічаються поряд з повними іменування (*the River, the Water, the Hill*);
- у відображенні в іменах дихотомічної класифікації явищ (білий колір властивий всьому позитивному, а чорний і відтінки темного – негативному. Однак *the White Hand*, символіка колишнього глави Ради Мудрих, зрадника Сарумана Білого, хоч і пофарбована в білий колір, але несе швидше негатив, так як і його ім'я).

У творі також зустрічаються назви, побудовані на найпростіших співвідношеннях в космічному просторово-часовому континуумі: наприклад, *the Tower of the Rising Moon i the Tower of the Setting Sun*. Це характерна риса міфологічного мислення, і сприяє більш об'ємному сприйняттю просторової тканини роману, оскільки імена можуть бути утворені з використанням словотворчих елементів і моделей квазімов, наприклад, *Forlond i Harlond*.

Імена можуть включати вказівки на родинні зв'язки, індивідуальне прізвище, прізвище, місця походження, звання / титулу або роду діяльності (*Bandobras Took (Bullroarer), son of Isengrim the Second*). Крім того, імена можуть замінюватися евфемізмами. Згідно міфологічному мисленню, необережне поводження з будь-яким ім'ям, будь то антропонім або топонім, могло

зашкодити його власнику, або заподіяти шкоду тому, хто його вимовляє, «накликати біду». Саме цим можна пояснити виникнення в тканині твору таких евфемізмів, як *the Nameless Enemy; He; the Questioner; him that we do not name* і ін. Імена можуть бути зооморфними і фітоморфними. Наприклад, майже всі жіночі імена у хобітів – назви кольорів (як реальних, так і вигаданих): *Peony* («півонія»), *Daisy* («маргаритка»), *Gilly* (від англійського «*Gillyflower*») тощо. [35, с. 11].

Ім'я, літературний онім, будучи одним з художніх прийомів, які формують концептуальний план всього тексту, може досліджуватися як проекція:

- на особистість автора і його ментальну модель дійсності;
- на мовну систему конкретної мови;
- на простір інтертексту, виконуючи при цьому ремінісцентну функцію;
- на особистість читача і його ментальну модель твору;
- на сам художній текст як систему і формований ним віртуальний художній світ [35, с. 13].

Е. А. Лебедева також зазначає, що висока ступінь імітації Дж. Толкіном ономастикону природних мов і глибини зображуваного світу досягається за рахунок варіювання назв. Вона виділяє лексичний, синтаксичний, лексико-синтаксичний та орфографічний типи варіювання. Найбільш численні лексичні варіанти, що представляють собою різні характеристики об'єкта або суб'єкта, засновані на різних властивостях і пов'язані з ним одним і тим же денотатом [35, с. 14]. Особливість такого варіювання – у відсутності кореневої спільності варіантів: *Sauron - the Sorcerer - the Necromancer - the Questioner – the Enemy - the Nameless One*. Особливий вид лексичного варіювання представляють перифрастичні імена, серед яких виділяються: евфемістичні (*Durin's Bane* (ім'я-перифраз Балрога серед гномів); *Black Rider* (ім'я-перифраз Назгулов)) і образні поєднання (*the Eagle of the Star* – прізвисько Арагорна; *the Golden Wood* – місце, де живуть галадріми). При синтаксичному варіюванні по-різному оформляються імена конструкції, що складаються з декількох слів: *the Orthanc Tower - the Tower*

of Orthanc. При лексико-синтаксичному варіюванні змінюється не тільки конструкція власного імені, а і його лексичний склад, наприклад, топонім *the Misty Mountains - the Mountains of Mist*. Найменша група – орфографічні варіанти, які не впливають на вимову і не змінюють фонемний та морфемний склад слова. У цій групі нерідкі випадки злитого, роздільного, дефісного, заголовного або сатиричного написання одних і тих же слів [1, с. 7].

Однією з основних функцій квазіреалій роману «Володар Кілець» є функція створення і підтримки ілюзії реальності вигаданого світу [36, с. 17]. Використовувані у творі квазіреалії надають відчуття широти простору і багатства історії Середзем'я, в якому описувані події є лише невеликим епізодом.

Весь корпус квазіреалій «Володаря Кілець» ділиться на дві великі групи: онімічна і апелятивна лексика. Під онімічною лексикою розуміються власні імена, словосполучення і пропозиції, слова для виділення іменованого об'єкта серед інших з цього класу. Онімічній протиставляється апелятивна лексика; під нею розуміється будь-яке слово будь-якої частини мови, яка не є власним ім'ям [38, с. 207].

У складі онімічної лексики роману «Володар Кілець», за тематичним принципом класифікації С. Влахова і С. Флоріна, можна виділити наступні групи:

- 1) Квазітопоніми – назви елементів рельєфу місцевості, водних і лісових об'єктів, населених пунктів і об'єктів усередині них.
- 2) Квазіантропоніми – власні імена істот, що населяють світ Середзем'я.
- 3) Квазіетноніми – назви рас і народностей і їх евфемістичний перифраз в тексті.
- 4) Квазізооніми і квазіфітоніми – назви рослин та тварин, в тому числі клички тварин і власні імена рослин.
- 5) Квазістатусиви – вказують на соціальний, професійний і інший суспільний статус суб'єкта [20, с. 12].

6) Квазіпрізвиська. Цей різновид антропонімів виділено окремою групою в силу частих випадків табуювання імен і заміни їх евфемізмами щоб уникнути нанесення шкоди носію імені.

7) Квазіоб'єднання – найменування різних об'єднань жителів Середзем'я, за винятком тих, що наділені владою.

8) Квазіхрононіми – позначення певного проміжку часу або епохи; час в його протяжності, в діахронічному аспекті.

9) Квазіподії – іменування подій, що сталися за описану в романі історію світу; час в його синхронічному аспекті, події, трапилися одноразово.

10) Квазіорган влади – найменування об'єднань, наділених владою, повноваженнями змінювати вигляд реальності роману.

11) Квазіреалії, які називають книги і пісні – назви книг, пісень і віршованих творів, створених за описану в романі історію Середзем'я, і значущих для його жителів.

12) Квазіастрононіми – найменування небесних об'єктів і тіл, які зустрічаються в тексті роману.

13) Квазігеоніми – власні, загальні і евфемістичні найменування геологічних об'єктів Середзем'я.

У рамках апелятивної лексики, згідно з тематичним принципом класифікації, виділяються наступні групи:

1) Квазічислівники. Найменша група. Включає числівники-неологізми, вигадані Дж. Толкіном.

2) Квазімови – назви мов народностей Середзем'я.

3) Квазіпредмети – найменування вигаданих предметів, так чи інакше значущих в тканині досліджуваного твору.

4) Квазіреалії-заходи – найменування одиниць ваги, довжини, площі, обсягу тощо.

Особливо виділяються квазіреалії-беллумотиви – одиниці, що вказують на військову справу [13, с. 63], оскільки основною подією роману є війна за Кільце. У цю групу входить як онімічна, так і апелятивна лексика. В окрему групу

можуть бути виділені інші елементи тексту, які в перекладах можуть мати значний вплив на його сприйняття читачем: звуконаслідування, заклинання тощо. Особливу групу становлять квазіпареміологічні одиниці (прислів'я і приказки), а також фрази, що представляють собою конструювання квазімов, розроблених самим Дж. Толкіном.

Прислів'я та приказки, що зустрічаються в тексті роману «Володар Кілець», відображають культуру та звичаї описуваних в ньому культур, а, отже, представляють труднощі для перекладача в плані їх адекватної передачі на мову перекладу, з мінімальними втратами і без спотворень. Фрази, що представляють собою конструювання квазімов, особливих труднощів для перекладачів не становлять, так як передаються або графічним перенесенням, або за допомогою транскрипції або транслітерації. Вони виділені в окрему групу, що складаються з фонестем – одиниць, які допомагають сформувати у свідомості читача образ мовця на тій чи іншій мові. Термін «фонестема» був введений Дж. Ферсом стосовно певної залежності деяких звукосполучень від ситуацій спілкування; у залежності від цього в словах присутні різні конотації і елементи значень [21, с. 137]. Фонестема несе в собі додаткову семантизацію фонемних поєднань.

«Володар кілець» рясніє авторськими неологізмами, тому багато лінгвістів використовували його в своїх дослідженнях утворення нових слів.

При словотвірному аналізі нами було розглянуто 65 неологізмів. З них 41 слово було утворено словоскладанням, в різних проявах:

1. Безпосереднє поєднання двох основ:

N + N: starmoon, Windlord, Folcwine;

A + N: Smallburrow, Dunland, Sandyman;

P + N: Underhill, Bywater;

Num + N: Twofoot;

PN + N: Shelob;

2. Дефісне написання: *pipe-weed, sister-son, Pukel-men;*

3. Сполучна приголосна: *Westmansweed, Kingsfoil, Haysend;*

4. Сполучна голосна: *Eriador, Saruman.*

Модель $\langle N + N \rangle$ переважає, тому що вживання іменника в препозиції є досить поширеним, типовим явищем для сучасної англійської мови. У даному випадку можна говорити про якусь ад'єктивну функцію препозитивного іменника, що визначається не стільки морфологічними умовами (аналітичність мови), скільки лексико-семантичними, тобто здатністю двох іменників вступати в поєднання в атрибутивне словосполучення для передачі будь-якого семантичного завдання [21, с. 138]. Подібне явище спостерігається у новоутвореннях, що належать і іншим віртуальним мовам, що дозволяє зробити висновок про помітний вплив рідної англійської мови на словотворчі «фантазії» Дж. Толкіна.

Також одним із продуктивних способів утворення неологізмів в трилогії «Володар кілець» є складно-суфіксальний спосіб. Так утворено 13 слів:

-*al* (наявність якості): *landroval* (*land* + *rove* + *al*) мандруючий над землею;

-*ath* (збірне значення): *Argonath* (*ar* "королівський" + *gon* "камінь" + *-ath*);

-*er* (діяльність): *Bird-tamer* (*bird* + *tame* + *er*) приборкувач птахів,

Riddermark (*ride* "верхова їзда" + *-er* + *mark* "марка");

-*ien* (назва місця): *Lothlorien* (*loth* "квітка" + *lor* "золотий" + *-ien*);

-*in* (місце): *Ilmarin* (*il* "зірка" + *mar* "дім" + *-in*);

-*ion* (суфікс прикметника): *Galathilion* (*galad* + *thil* + *ion*) срібне дерево;

-*ir* (володар): *Elrohir* (*el* + *ro* (*h*) + *ir*) зоряний володар коня;

-*ret* (множинність): *Celebrimbor* (*celeb* + *rim* + *bor*) маєш повну жменю

срібла.

У даному творі були знайдені слова, утворені за допомогою контамінації. Контамінація – це виникнення нового виразу або форми шляхом об'єднання елементів двох виразів або форм, які подібні [36, с. 18]. Цей тип словотворення не розглядався як один з основних способів утворення неологізмів, так як цим способом було утворено всього 7 неологізмів, які були обрані для аналізу:

hobbit - від давньоангл. мешканець нір, *mathon* - від давньоангл. цінність, скарб;

eleventy-one = *eleven* + *-ty* + *one* = 111, *tweens* = *twe* [(*nty*) + (*te*)] *ens*;

Noakes (поєднання *atten oke* - у дуба), *Gwathlo* (*gwath* "тьмянний" + *(ce) lo (n)* "номік"), *Anduril* (*andu (ne)* "захід" + *ril* "блиск").

За допомогою контамінації і словоскладання був утворений один неологізм:

Hobbitry-in-arms (по аналогії зі словосполученням *military-in-arms*).

Також за допомогою словотвірного аналізу було знайдено два неологізми, утворені шляхом суфіксації: *Halfling*, *Easterlings*.

При аналізі неологізмів у творі «Володар Кілець» був знайдений один фонологічний неологізм: *Neekerbreeker*, що нагадує за своїм звучанням цвіркунів.

Підводячи підсумки, можна зробити наступні висновки. Найпродуктивнішим способом утворення неологізмів у творі «Володар Кілець» є словоскладання в різних його проявах. Таким способом утворено близько 60 % всіх відібраних для аналізу неологізмів. Складно-суфіксальним способом утворено близько 20 % проаналізованих неологізмів. За допомогою контамінації було утворено 11% неологізмів, обраних для аналізу. Менш продуктивними є способи суфіксації. Фонологічний неологізм становить найменшу частину від усіх неологізмів, які були проаналізовані.

2.2 Індивідуально-авторське словотворення у творах жанру фентезі автора Дж. Роулінг

Письменники, що працюють у жанрі фентезі, представляють читачеві абсолютно новий, інший і повністю вигаданий світ. Цей світ є продуктом фантазії автора від самого початку до кінця, має свої власні фантастичні реалії, проте в той же час цей світ логічний і внутрішньо гармонійний, він підноситься автором як можливий, а також певним чином пов'язаний з реальністю.

Під час опису фантастичних світів, де реальні об'єкти і явища співіснують з вигаданими, письменнику практично завжди не вистачає існуючого

словникового складу мови. У таких випадках автор створює нові слова, які є продуктом індивідуальної словотворчості.

До таких мовних феноменів лінгвісти застосовують різні найменування в залежності від досліджуваних ознак. Такими ознаками є:

- індивідуальність створення;
- стилістична забарвленість;
- тимчасовість існування;
- зв'язок з контекстом;
- прозорість, неідіоматичність значення;
- сфера функціонування [12, с. 157].

Термін авторські неологізми вживається для відмежування новотворень, що залишаються у мовному статусі (потенційних і оказіональних слів) і створених конкретним автором, від новотворень, що входять в мовну систему (неологізмів) та від безіменних новотворень розмовної мови. Під авторськими новотвореннями маються на увазі будь-які новотворення, що використовуються окремим автором, створені як продуктивним, так і непродуктивним способом, що представляють собою відповідність узусу або відхилення від нього, яке може проявлятися як порушення формальних, семантичних, формально-семантичних умов творення слів певного словотвірного типу [14, с. 83].

Авторські новотворення в романах охоплюють дуже широкий шар лексики: від абсолютно конкретних предметів і дій, які часто вже мають свою назву (нове слово вигадується з метою досягнення більшої виразності), до назви нових речей і нереальних, фантастичних персонажів, в тому числі і не субстанціональних, тобто таких, про які часто невідомо нічого, крім імені. Це робиться для додання більшої достовірності створеному світу.

З цієї причини авторські новотворення можуть належати до абсолютно різних частин мови, і, як і всі неологізми, з'являються у мові трьома шляхами [36, с. 19]:

1) шляхом словотворчої деривації – утворення нових слів з існуючих в мові морфем по відомим (зазвичай продуктивним) моделям; найбільш поширені такі способи утворення неологізмів, як суфіксація, префіксація, префіксально-суфіксальний спосіб – тобто афіксальний спосіб словотворення, а також складання основ і абревіація;

Дж. Роулінг використовувала афіксальних спосіб для утворення численних мовних одиниць різних частин мови. Так, від слова *gnome* (гном) письменницею було утворено дієслово *degnome* (обезгномити, позбутися гномів) і іменник *degnoming* (процес вигнання гномів), які мають приставку *de-*, яка б означала відділення або позбавлення. До того ж останній неологізм створений за допомогою суфікса *-ing*, що використовується для створення віддієслівних іменників зі значенням процесу, дії.

Іменник *dementor* (страхітлива чарівна істота, яка харчується радістю і висмоктує душі) Дж. Роулінг утворила від дієслова *dement*, що перекладається з англійської як «зводити з розуму», «збожеволіти», і суфікса *-or*, що свідчить про виконавця дії.

Виділяються три типи будови складних слів: нейтральний, морфологічний і синтаксичний [19, с. 347]. Нейтральний тип будови складних слів являє собою поєднання основ без поєднувального елемента. До нього відносяться такі авторські новотвори, як:

Metamorphmagus (лат.) *Metamorph* + *magus*, де *metamorph* – той хто перетворюється, а *magus* – маг, чарівник. У перекладі на українську – метаморф, людина, здатна змінювати зовнішність за власним бажанням.

Butterbeer (англ.) *Butter* (масло) + *beer* (пиво) – вершкове пиво;

Omnisculars (лат.) *Omnis* (все) + *oculus* (очі) – омнінокль, прилад що працює за принципом бінокля, однак забезпечений додатковими чарівними функціями, такими як повтор і уповільнення побаченого.

Морфологічний тип будови складних слів вважається непродуктивним. Він являє собою поєднання основ за допомогою сполучної голосної або

приголосної. Однак Дж. Роулінг іноді вдається до даного способу утворення слів. Наприклад:

Sneakoscope, *de sneak* – крастися; робити крадькома; прокрастися; + *O* + *scope* (прилад спостереження) – плутоскоп;

Spellotape, *de spell* – змова, чари, заклинання + *o* + *tape* – стрічка, рулетка – чарівний скотч.

Синтаксичний спосіб утворення складних слів являє собою зафіксовані відрізки мовлення, що зберігають у своїй структурі синтагматичні зв'язки, властиві мови: артиклі, прийменники, прислівники.

Дж. Роулінг застосувала цей спосіб словотворення для евфемістичного позначення *Вола де Морта: He-Who-Must-Not-BeNamed, You-Know-Who*.

Скороченням або аббревіацією називається морфологічне словотворення, при якому деяка частина звукового складу вихідного слова опускається [13, с. 64]. Скорочення є порівняно новим способом словотворення. Аббревіація, зазвичай пов'язана з частотою уживаного терміна або складністю термінологічної єдності, у фантастичних текстах покликає імітувати таку одиницю.

Дж. Роулінг використовує аббревіації для назв екзаменаційних тестів у системі освіти вигаданого світу:

N.E.W.T. - *Nastily Exhausting Wizards Tests*

O.W.L. - *Ordinary Wizarding Levels*

2) шляхом семантичної деривації, тобто шляхом розширення семантичного обсягу слова, розвиток у вже існуючому слові нового, вторинного значення на основі подібності з уже відомим явищем: у процесі появи у слова семантично-похідних значень, семантичних конотацій.

Так, слово *Squib* (сквіб), спочатку позначає петарду, яка не вибухає, контекстуально осмислюється як хтось, народжений в сім'ї чарівників, але позбавлений магічних здібностей.

3) шляхом запозичення слів з інших мов або з некодифікованих підсистем даної мови – з діалектів, просторіччя, жаргонів.

Серед засобів, які використовуються Дж. Роулінг для номінації явищ, важливе місце займають слова латинської мови. Можна припустити, що латинська мова привертає її увагу тому, що завжди вважалася мовою вчених, мовою таємничої науки алхімії, яка пов'язана з чарами. Використання цієї мови в якості термінів надає певну таємничість для дитини, яка не завжди зможе розібрати, що ховається за тим чи іншим словом.

Серед авторських неологізмів Дж. Роулінг є чимало таких, які утворені від грецьких і латинських основ. Сюди відносяться майже всі використовувані героями твору «магічні» заклинання, наприклад:

Crucio! (лат. *Crucio* – мучити, терзати) – катівні прокляття.

Lumos! (лат. *Lumen, luminis* – світло, ліхтар, факел) – заклинання, що змушує чарівну паличку світити, як ліхтар.

Levicorpus! (Лат. *Levo* – піднімати + лат. *Corpus* – тіло) – заклинання, що дозволяє підняти тіло противника в повітря.

Кожен твір як плід творчого пізнання певного автора відображає його внутрішній світ. Так Дж. Роулінг на сторінках серії із семи книг про Гаррі Поттера створила чарівний світ, гармонійно вплетений в світ реальний, буденний. Чудовий світ Роулінг населений народами і чарівними істотами, а також має свою власну структуру і організацію, державну і економічну систему, навчальні та адміністративні заклади, посади і професії. Ця фонові лексика являє собою дуже цікавий і незвичайний шар словникового складу мови. Семантизація цих слів надзвичайно важлива для перекладача, тому що вони викликають зазвичай труднощі у розумінні. Категорія авторських новоутворень не проста і неоднозначна, вона вимагає особливого підходу при їх класифікації та перекладі.

Для словотворчого аналізу було відібрано 65 неологізмів. З них словоскладанням різних типів було утворено 30 неологізмів:

1. Поєднання двох основ:

N + N: butterbeer, dungbomb, firewhiskey;

A + N: Glumbumble, Kwikspell, Mediwizard;

N + V: Skele-Gro;

V + N: rememberall;

2. Дефісне написання: *foe-glass, pure-blood;*

3. Сполучна приголосна: *pearsdrops;*

4. Сполучна голосна: *Hinkyrunk.*

Назви різних чарівних департаментів школи Хогвартс і інших явищ були утворені за допомогою абрєвіації. Нами було виявлено 6 неологізмів, утворених даним способом:

AMRD – Accidental Magic Reversal Department;

CDDC – Committee for the Disposal of Dangerous Creatures;

D.R.C.M. – Department for the Regulation and Control of Magic Creatures;

I.C.W.S.S. – International Confederation of Warlock's Statute of Secrecy;

N.E.W.T. – Nastly Exhausting Wizards Test;

S.P.U.G. – Society for Protection of Ugly Goblins.

Багато слів із серії книг про Гаррі Поттера були утворені за допомогою запозичень з інших мов, в основному з латинської:

Chipolata (від італ. *Cipolla* – цибуля) сосиски з цибулею;

Dementor (лат. *Demens* –божевільний);

Auror (лат. *Aurora* – богиня ранкової зорі);

Patronus (лат. *Patronus* – покровитель);

Veritaserum (лат. *Veritas* – богиня істини, *serum* – сироватка) сироватка правди.

Афіксальним способом було утворено 12 відібраних неологізмів, з них 10 за допомогою суфіксів:

-er / or (діяч): *Beater, Bludger, Keeper, Obliviator, Put-outer, Revealer, Ripper, Seeker;*

-ish: Mermish (*mermaid* + *ish*) мова, якою розмовляють русалки;

-le (збірне значення): *tuggle.*

Два неологізми, утворені за допомогою префіксу: *degnoming* (*de-* + *gnome* садовий гном + *ing*) – вигнання гномів, *anti-cheating spells* (*anti-* + *cheat* обманювати, списувати + *ing*) – заклинання від списування.

Серед обраних для аналізу виявилися неологізми утворені за допомогою конверсії: *Bode (to bode – передбачати) – Співробітник відділу Таємниць, erumpent (erumpent – вибухає) – громамонт.*

Складно-суфіксальним способом утворений один неологізм з усіх обраних для аналізу: *Leg-locker (leg + lock + -er) Curse – кайданне заляття.*

Також було знайдено один евфемізм, який використовувався для назви Волан де Морта – великого темного чарівника: *He-Who-Must-Not-Be-Named.*

Провівши аналіз неологізмів серії книг про Гаррі Поттера Дж. Роулінг, можна зробити наступні висновки. Найбільш продуктивним способом є словоскладання – близько 45%. Запозичення складають близько 20% від неологізмів, які були обрані для аналізу. Способом афіксації було утворено 18% від загальної кількості аналізованих неологізмів. Найменш продуктивними способами є конверсія, складно-суфіксальний спосіб.

Висновки до розділу 2

У другому розділі магістерської роботи нами був проведений аналіз компаративістики у творах жанру фентазі. Нами було проаналізовано індивідуально-авторське словотворення у творах жанру фентезі авторів Дж. Толкіна і Дж. Роулінг.

Слід зазначити, що обидва автори в більшості своїй використовували словоскладання для утворення нових слів. Дж. Толкін і Дж. Роулінг використовували різні типи словоскладання, такі як поєднання двох основ, компонентами яких можуть як самостійні частини мови: іменник, дієслово, прикметник, так і службові; дефісне написання слова; поєднання основ за допомогою сполучної голосної або приголосної. Дане явище можна пояснити тим, що словоскладання є одним з найпродуктивніших шляхів словотворення в сучасній англійській мові.

Дж. Роулінг використовувала запозичення з інших мов, у той час як Дж. Толкін зовсім не звертався до даного способу словотворення. Він створює

штучні мови для своїх персонажів, тоді як персонажі Дж. Роулінг розмовляють англійською і запозичення з інших мов додають різноманітності мові героїв.

Велика кількість неологізмів Дж. Толкіна, відібраних для аналізу, були утворені за допомогою складно-суфіксального способу. Дж. Роулінг також використовувала даний тип словотворення, але в меншій кількості.

Обидва автори створили нові слова за допомогою афіксації, при цьому вибрані неологізми Дж. Толкіна були утворені тільки за допомогою суфікса, а Дж. Роулінг використовувала як суфікси, так і префікси. Можна сказати, що Дж. Роулінг виявилася винахідливішою, її неологізми структурно складніші.

При аналізі нових слів з твору «Володар Кілець» був знайдений лише один фонологічний неологізм, а в серії книг про Гаррі Поттера найменш продуктивними способами виявилися конверсія і евфемізми.

Підводячи підсумки, можна зробити висновок, що кожен автор використовував спосіб словоскладання, так як даний тип словотворення є найбільш продуктивним. Є деякі відмінності у виборі того або іншого способу утворення нових слів, але в основному він залежить від того, який предмет, явище і персонажа потрібно назвати.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА КОМПАРАТИВІСТИКИ У СФЕРІ ПЕРЕКЛАДУ

3.1 Проблема неперекладності у компаративістиці

Сучасні літературознавчі дослідження перекладу націлені на розробку питань історії, поетики, естетики перекладу і їх прояв у формі системних, типологічних або стилістичних порівнянь відповідних текстів – основи області компаративних досліджень, з урахуванням проблеми інтертекстуальності [9, с. 5]. Феномен перекладу в перспективі порівняльного вивчення літератури також входить в компаративну проблематику.

У фокусі досліджень стоїть проблематика культурних відмінностей. Межі між мовами і культурами не задані раз і назавжди. Переклад – це явище з межами, які важко визначити, широко пов'язане з різними проявами з боку форми і змісту літературного життя. Тут все, що прив'язане до двох різних систем координат, залежить від сприйняття кожного з читачів і від сприйняття самого перекладача, і тому рухливе та індивідуально забарвлене. Переклад – це царство діалектики [42, с. 49]. Діалектична єдність вихідного і перекладного текстів проявляється в боротьбі і взаємовпливі двох мовних картин світу, двох мовних і художніх систем, двох концепцій дійсності – авторів оригіналу і перекладу і її художнього втілення, а також прагненням повністю передати естетичне враження і одночасно зберегти всі стилістичні риси першотвору [45, с. 2].

У процесі перекладу художніх творів відбувається синтез і взаємопроникнення мов і культур. Розмикаючи кордони, долаючи опір матеріалу шляхом творчої інтерпретації, перекладач відкриває нову реальність, яка може бути в іншій мові. За Ю. Лотманом, створюється «новий» текст [22, с. 60]. Зазначається реальність «відхилень» у будь-якому перекладі, що виражаються в неминучих замінах, поповнення і втратах. «Придбання» з'являються у формі пояснень реалій, подій, фактів [27, с. 35]. Перекладач обмежений у своїй творчості смисловими і художньо-естетичними параметрами, заданими

вихідним текстом. Однак його талант дозволяє розсунути межі перекладу, змінити співвідношення перекладного і неперекладного. Дана проблематика розробляється в останні роки досить активно, що дозволяє говорити про «перекладацький поворот» – *translational turn* [50].

Феномен неперекладності розглядається в основному як жанрово-стильова проблема за винятком робіт Е. Ептер, де звучать заклики переосмислити традиційні погляди на проблеми компаративістики, базуючись не на перекладності всіх типів і жанрів текстів, а з урахуванням принципу неперекладності, фокусуючи увагу на області лексики, яка не має постійних еквівалентів і продовжує перекладатися заново, передаватися неправильно, переноситися з мови в мову або піддаватися замінам [43, с. 65]. Обговорюються переклад поезії, інших літературних жанрів, окремих авторів або текстів.

В. Берелович, як і М. Б. Горбатенко, підтримують ідею про неперекладність як особливу властивість деяких літературних текстів. Так, на їхню думку, неперекладність текстів обумовлена високою частотністю вживання гри слів, реалій побуту і використання свого роду жаргону [26, с. 54]. З іншого боку, вони зазначають, що будь-який твір унікальний і, в силу своєї оригінальності, невідтворюваний: «Літературний текст по суті унікальний: мало того, що він плоть від плоті рідної мови, він і сам по собі є особлива мова, тому передавати його засобами іншої мови, неможливо» [44, с. 54].

Більш активно обговорюється неперекладність поезії. Її пов'язують з особливостями значущої при перекладі віршованої форми, національного і авторського поетичного мислення, принципову неможливість передачі поетичної мови в її деталях.

Французький письменник М. Бланшо вважає, що поетичні твори не підлягають повній передачі в іншу культуру, країну, мову: «неперекладність поезії зовсім не в непосильному перекладі з однієї мови на іншу, а в самій вихідній мові» [26, с. 65]. Можливо лише нескінченний переклад вихідного тексту, але ніколи – абсолютно точне відтворення. Переклад неперекладного: коли текст не передає ніякого самодостатнього сенсу, який нібито тільки і

важливий, але коли звучання, образність, голос (все, що відноситься до фонології) і, перш за все, панування ритму важливіше значення, або ж вони самі і складають сенс, так що він постійно тільки в процесі, в ході його створення, «в мить народження» і невіддільний від тієї матерії, яка сама по собі змістом не володіє і до семантики не відноситься. Ось це і є вірш. Звичайно ж, ніякий переклад і перекладач не зможуть повністю перенести це з однієї мови в іншу [33, с. 87].

Ще більші труднощі відчувають перекладачі східної поезії, стикаючись з відмінностями в просодичних системах, ні точна, ні навіть приблизна передача яких в українському перекладі неможлива, тому вони змушені шукати для неї якийсь умовний еквівалент.

Песимістичні визначення умовності, приблизності, інтерпретативного характеру, неминуче супроводжують будь-який перекладений художній твір, призводять до розуміння перекладу як свого роду компромісу між недосяжним ідеалом і практичною необхідністю [22, с. 35].

I. Шайтанов обговорює феномен неперекладності як компаративну проблему в контексті порівняльної поетики і робить ряд важливих зауважень щодо характеру протікання дискусії на сучасному етапі розвитку науки. Він вважає, що неперекладність передбачає не відсутність можливості перекласти, а почуття відповідальності перекладача, який повинен пам'ятати про те, що не все перекладається і не все повинно бути перекладене. Між можливістю і неможливістю ставиться проблема перекладу.

Оскільки акцент змістився в бік відмінностей, варто розглянути проблему як неперекладність внаслідок відмінностей, а саме, які види відмінностей, на яких рівнях, в яких типах текстів, в якій мірі призводять до неперекладності і як її подолати. При такому підході слід перенести фокус розгляду проблеми «з тексту в його відповідності оригіналу – на культурний контекст, з мови оригіналу – на мову перекладу, тобто мовну і культурну ситуацію, в якій виконаний переклад» [26, с. 26]. Даний підхід співзвучний новітнім тенденціям, що намітилися в сучасному перекладознавстві, де визнається існування і

перекладності, і неперекладності, обидва феномени розглядаються окремо, і в силу підвищеного інтересу до розбіжностей в мовах і культурах приділяється більше уваги різним аспектам неперекладності. Неперекладність розуміється як завжди апріорна неможливість досягнення тотожності інтенціональної, інтерпретативної і рецептивної значимості на основі психо-нейрофізіологічного принципу породження і сприйняття мови, а також з точки зору функціонально-структурних відповідностей і культурних розбіжностей [44, с. 36].

Вирішальним фактором обґрунтування неперекладності визнається когнітивний, який розуміється як неперекладність особистісно пережитої значущості на вербальний код в рамках однієї мови-культури. Шляхом моделювання когнітивного акту міжкультурної комунікації за допомогою основних психологічних постулатів мовленнєвої діяльності дослідник констатує втрати при експлікації означеного з боку автора, втрати фрагментів вихідної інформації з боку перекладача, втрати при рецепції з боку адресата.

Оптимістичну думку висловив французький поет М. Дегі в доповіді на конгресі “Crosswords X Mots-croises”. Він зазначив, що неперекладність, що розуміється як неможливість перейти без залишку з однієї мови на іншу, створює не тільки непереборні перешкоди в перекладі, а й потужний ресурс для думки, невичерпне багатство [42, с. 54]. Множинність мов і культур вимагає вивчення різниці аспектів. Один з можливих шляхів вирішення цього завдання намічений в багатомовному словнику-довіднику «Лексиконі неперекладностей» Б. Кассен [47]. У словнику представлені найбільш важкі для перекладу поняття. Укладачі підкреслюють сенс і важливість відмінностей і, спираючись на зафіксовані в національних мовах, але продовжують представляти складність при передачі на іншу мову поняття, прагнуть показати специфіку європейського філософського простору. «Неперекладність» укладачі словника трактують як маркери мовних, культурних і концептуальних відмінностей у дії, місці. Робота перекладача в цих місцях не припиняється, а посилюється через опір оригіналу, навіть після передачі на іноземну мову залишаються труднощі їх осмислення носіями іншої мови.

Звернемося до аналізу авторських okazіоналізмів серії книг Дж. Роулінг про «Гаррі Поттера».

Семантичні okazіоналізми в основному присутні в частинах, де розповідається про гру «квідич». Слово *quiddich* в українському тексті перекладається за допомогою транслітерації «квідич». Прийом транслітерації використовується для передачі авторського стилю і посилення емпатики обраного слова.

Наприклад, слово *chaser* – переслідувач; мисливець. Однак, у творах про «Гаррі Поттера» це слово набуває іншого змісту – це гравець у «Квідич», функція якого відібрати «квоффл» у команди противника і закинути цей м'яч в одне з трьох кілець суперника, принісши своїй збірній десять очок при кожному попаданні. Слово *chaser* в українському тексті передається за допомогою перекладу «мисливець».

Слово *keeper* – доглядач; хранитель; сторож; власник; воротар. У творах Дж. Роулінг цей okazіоналізм позначає воротаря, який в грі «Квідич» спостерігає за тим, щоб в три кільця своєї збірної не закинули м'ячі. Дане слово в українському тексті перекладають, як «воротар».

Іншим прикладом є okazіоналізм *seeker* – людина, яка шукає що-небудь. У творах з'являється новий зміст даного слова, це «ловець» – гравець, який повинен відшукати і зловити «Золотий сніч» раніше гравця супротивників. В українській версії перекладач узагальнює поняття до просто слова «ловця».

Більшість авторських okazіоналізмів у творах про «Гаррі Поттера» утворені за допомогою методу словоскладання. Наприклад, заклинання *leg-locker* – прокляття кандалів, складається з основ *leg* – нога, *lock* – замок і суфікса – *er*, що позначає предмет або пристрій зі спеціальною функцією. Використавши дане заклинання у ворога перестають рухатися ноги. Заклинання, яке цілком не дозволяє людині рухатися – *full body-bind*. Включає в себе слова *full* – повний; цілком, *body* – тіло; тулуб, *bind* – в'язати; пов'язувати.

Okazіоналізм *remembrall* – куля, яка нагадує власнику, що він щось забув. Слово містить в собі основу *remember*, для гарної фонації зроблено випадання

голосної *e* з дієслова *remember* – пам'ятати; зберігати в пам'яті і слова *all* – весь; вся. Перекладач в українському тексті придумав еквівалент виходячи з функції предмета «нагадувач».

При передачі вигаданих найменувань урочистостей казкового світу перекладачі «Гаррі Поттера» зобов'язані були вигадати особисті еквіваленти, тому що спосіб транслітерації не був продуктивним в даному випадку. Таким чином, *deathday party* – це святкування дня смерті, прийняте у привидів. Оказіоналізм *deathday* утворений за аналогією зі словом *birthday* – день народження. У словах *deathday* і *birthday* можна побачити загальну семантичну ознаку – свято. Отже, вдалим перекладом став оказіоналізм «смертеніни» від слова іменини.

Більшість заклинань запозичені з латинської мови і перекладаються за допомогою транслітерації.

Expecto Patronum («Експекто патронум») – заклинання, яке викликає захисника, що рятує від «дементорів». Оказіоналізм складається з *expect* – очікувати, чекати і *patronus* – захисник, покровитель.

Expelliarmus («Експеліармус») – заклинання, яке обеззброює, тобто противник виявляється без своєї чарівної палички.

У оказіоналізма присутні латинські основи *expello* – викидати, виганяти і *armo* – озброювати.

Дж. Роулінг використовує таке слово, як *muggle* – людина, що не має магічної сили; звичайна людина. Даний оказіоналізм походить від слова *mug* – дурень, простак. Слово *dementor* – магічна істота, поцілунок якого позбавляє людину душі і позитивних емоцій. *Dements* – божевільний. Можна простежити зв'язок з терміном «деменція» – форма недоумства. Дані слова в українському тексті перекладаються за допомогою транслітерації *muggle* – «магл», *dementor* – «дементор».

Порівняльний аналіз оказіоналізмів з творів Дж. Роулінг про «Гаррі Поттера» дозволив виділити перекладацькі стратегії, згідно з якими при

перекладі творів жанрі фентезі, включаючи книги про «Гаррі Поттера», необхідно передати:

- за допомогою транслітерації або транскрипції: більшість заклинань;
- за допомогою створення okazіональних слів на основі словотворчих елементів перекладацького мови: назви вигаданих предметів і свят чарівного світу;
- за допомогою функціонального аналога, перекладу: назва гравців з гри «Квідич».

3.2 Аналіз перекладу художнього твору

Важливим моментом є розгляд даного питання та особливостей проблематики компаративістики на практиці. Проаналізуємо особливості перекладу твору Дж. Толкіна «Хоббіт, або Туди і назад».

Відмінною особливістю твору є те, що він наповнений загадками, які становлять значні труднощі при перекладі. Це визначається літературним жанром (казкова повість) і сюжетною лінією (гра в загадки). Включивши їх в свою книгу про хоббіта, Дж. Толкін створив образ конкурсу розуму і знань персонажів, що дозволило автору продемонструвати свою письменницьку майстерність у створенні загадок, а також надати літературній мові особливої барвистості, виразності і гнучкості.

В.Н. Комісаров вказував на те, що переклад загадок завжди представляє певну складність. При цьому перекладачеві необхідно не тільки передати семантику загадки, але і відобразити її експресивно стилістичну і емоційну індивідуальність [30, с. 54].

Перейдемо до аналізу прикладів з твору.

*No-legs lay on one- leg, two-legs sat near on three-legs, four- legs got some....
Fish on a little table, manat table sitting on a stool, the cat has the bones" - that of
course is the answer* (Tolkien J.R.R. The Hobbit or There and Back Again).

– *Дві ноги На трьох ногах, А безнога у зубах. Раптом чотири прибігли І з безногою втекли.... «Людина сидить на табуреті і їсть рибу. Прибігла кішка, потягла рибу»* (Толкін Дж. Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти).

Ця старовинна англійська загадка є однією з найпопулярніших і часто зустрічається в дитячій літературі. Її сюжетна складова побудована на образах «кількості ніг» і персонажів загадки. У класичному варіанті вона має такий зміст: «На триногій табуретці сидить людина з баранячою ногою на колінах. Собака хватає баранячу ногу і тікає з нею. Людина схоплюється і кидає табуретку в собаку, яка змушена кинути баранячу ногу». Дж. Толкін, використовуючи в якості основи існуючу загадку, частково трансформує її, замінюючи деякі образи: замість собаки – кішка, замість баранячої ноги – риба. Незважаючи на зміну образів і предметів, автору вдається зберегти традиційний ритмічний лад загадки і гармонійно ввести її в контекст свого твору.

При перекладі зберігається римована будова загадки і метафори і образи, присутні у вихідній мові.

What has roots as nobody sees, Is taller than trees, Up, up it goes, And yet never grows? "Easy!" said Bilbo. "Mountain, I suppose." (Tolkien J.R.R. The Hobbit or There and Back Again).

– *Що до неба дістає, Без коріння воно живе, Не зростає, а вище хмари Піднімає кручі? - Це легко, відповів Більбо. -Ясно, гора* (Толкін Дж. Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти).

Дана загадка по тематиці навколишнього світу не була перекладена зі збереженням точних деталей і образів. У даній загадці Дж. Толкін образ «гори» уподібнює дереву, і ця семантика порівняння зберігається в перекладі.

Thirty white horses on a red hill, First they champ, Then they stamp, Then they stand still.... "Teeth! teeth! my precious; but we has only six!" (Tolkien J.R.R. The Hobbit or There and Back Again).

– *На червоних пагорбах Тридцять білих коней, Один одному назустріч Помчаться скоріше, Ряди їх зйдуться, Потім розійдуться, І смирними стануть*

До нових витівок.... -З-з-зуби! З-з-зуби, моя втіха! У нас-с-с їх ші-с-сть (Толкін Дж. Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти).

Згадана давньоанглійська загадка зафіксована в літературних джерелах починаючи з середини XVII століття. В її змісті автор кодує за допомогою метафоричності образів «білих коней» і «червоних пагорбів» – зуби і ясна людини.

В україномовних загадках про зуби також використовуються образи тваринного світу: «В хлівці два ряди баранців», «А в нашого дядька Курей грядка, Та всі білі.». Використання в перекладах даних аналогів загадок призводить до спотворення авторського задуму, і знижує образність змісту тексту. Образ баранців, які перебувають в хліві (закритому приміщенні), характерний для системи української мови, з огляду на асоціативний образ даного явища. У кліматичних умовах Англії вівці не перебувають в закритих будівлях, а вільно пасуться на відкритій місцевості. У силу цього, в англійській мовній ментальності немає аналогів зазначених україномовних загадок.

Зважаючи на неможливість використовувати загадки-аналоги при перекладі потрібно вдаватися до описового способу.

An eye in a blue face Saw an eye in a green face. "That eye is like to this eye" Said the first eye, "But in low place, Not in high place. "... "Sunon the daisies it means, it does." (Tolkien J.R.R. The Hobbit or There and Back Again).

– Велике око сяє У небесній блакиті, А маленьке око Сидить в густій траві. Велике дивиться, радіє: «Внизу мій молодший брат!» .... кульбаба, ось який с-с-сєнс (Толкін Дж. Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти).

У даному прикладі автор зашифрував образи Сонця і квітки у вигляді «очей», що знаходяться в протилежних місцях розташування, але що володіють рисами загальної подібності. При перекладі був використаний описовий спосіб, так як ця загадка авторська.

It cannot be seen, cannot be felt, Cannot be heard, cannot be smelt. It lies behind stars and under hills, And empty holes it fills. It comes first and follows after, Ends life, kills laughter. ...'Dark!" (Tolkien J.R.R. The Hobbit or There and Back Again).

– Її не видно І в руки не взяти, Панує над усім, Не пахнем нічим. Постає на весь зріст На небі між зір. Все починає І все кінчає .... темрява (Толкін Дж. Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти).

Переклад загадки про темряву виконаний способом описового перекладу зі збереженням римування оригіналу. Дж. Толкін для кодування використовував образи неможливості сприйняття через органи чуття, а також властивості, антагоністичні поняттям «життя» і «веселощі». У перекладі використовуються метафоричні образи аналогічні оригіналу.

A box without hinges, key, or lid, Yet golden treasure inside is hid, ... Eggses! (Tolkien J.R.R. *The Hobbit or There and Back Again*).

– Без замків, без засувів будинок, зі злитком золота захованому в ньому, ... яйця (Толкін Дж. Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти).

У даній загадці автор закодував предмет тваринного світу (яйце) в образі «скриньки» з перебуваючим всередині дорогоцінним (золотим) вмістом.

В українській мові є безліч аналогів загадки про яйце, проте, в них чином загадувати предмета виступає «барило», заповнене вином або пивом: « Барило без обручів, без дна, А в нім два сорти вина» або « Без обручів, без дна Повна бочка вина, Щоб її полагодити, На те майстра нема».

Використання загадок-аналогів в даному контексті, без втрати еквівалентності перекладу, неможливо. Тому був використаний спосіб описового перекладу, зі збереженням образів авторського оригіналу.

Alive without breath, As cold as death; Never thirsty, ever drinking, All in mail never clinking. ... Fish! Fish! (Tolkien J.R.R. *The Hobbit or There and Back Again*).

– Без повітря живе вона І, як могила, холодна, Не п'є, хоча в воді сидить, В броні, хоча і не дзвенить.... риба (Толкін Дж. Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти).

Даний переклад виконаний описовим способом, так як це авторська загадка, яка не має аналогів.

This thing all things devours: Birds, beasts, trees, flowers; Gnaws iron, bites steel; Grinds hard stones to meal; Slays king, ruins town, And beats high mountain down. ... "Time! Time!" (Tolkien J.R.R. *The Hobbit or There and Back Again*).

– *Знищує все кругом: Квіти, звірів, птиць і дерева, залізо з'їсть, сталь зжере і скелі в порошок зітре, Міць міст, влада королів Його могутності слабші..... «Час! Час!»* (Толкін Дж. Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти).

Авторська загадка про час була перекладена способом описового перекладу, з причини відсутності еквівалентів і аналогів в українській мові. При перекладі важко витримати римованість тексту, що знижує «поетичність», наявну в авторському тексті.

Voiceless it cries, Wingless flutters, Toothless bites, Mouthless mutters. ... 'Wind, wind of course... (Tolkien J.R.R. The Hobbit or There and Back Again).

Без голосу гукає, Без зубів кусає, Без крил летить, Без горла завиває – Вітер, зрозуміло, вітер (Толкін Дж. Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти).

Подана загадка була перекладена способом описового перекладу, з причини відсутності еквівалентів і аналогів в українській мові, але при цьому перекладачеві вдалося зберегти римованість тексту.

But nay: the praise of the praiseworthy is above all rewards (Tolkien J.R.R. The Hobbit or There and Back Again).

Ні, я жартую: хвала від того, хто сам її гідний, найвища нагорода (Толкін Дж. Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти).

Для збереження семантики оригінального дискурсу перекладач вдається до способу створення «псевдоприслів'я». Імітуючи структуру оригінальних прислів'їв вони відтворюють смислове значення паремії оригіналу.

The wolf that one hears is worse than the ore that one fears (Tolkien J.R.R. The Hobbit or There and Back Again).

Боїшся орка -не сховаєшся від вовка (Толкін Дж. Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти).

У даному випадку в оригіналі можна спостерігати авторську римовану паремію, яка має мудрість і життєвий досвід народів вигаданого світу Середзем'я. Дослівний переклад не дав би ніяких асоціацій з пареміями української мови. Перекладач, використавши римовану структуру багатьох

українських прислів'їв, створив «псевдоприслів'я», зберігши оригінальний зміст паремії.

У ході аналізу перекладу твору Дж. Толкіна було встановлено, що основна частина досліджуваного матеріалу була перекладена способом описового перекладу. Це обумовлено тим, що більшість загадок є авторськими і мають в своєму змісті індивідуальний метафоричний опис предметів і явищ. Незважаючи на те, що частина загадок має свої аналоги в українській мові, не має можливості використовувати їх в перекладах без значної втрати еквівалентності і оригінальності тексту.

3.3 Компаративні особливості творів жанру фентезі у навчанні перекладу

Основною метою навчання перекладацької діяльності є комунікативно-орієнтована професійно-спрямована мета навчання, яка об'єднує комунікативну та професійну мету, а також особистісно-формуючу мета навчання перекладацької діяльності. Зазначені цілі навчання перекладацької діяльності передбачають формування комунікативної професійної перекладацької здатності і становлення вторинної мовної особистості перекладача у сфері професійної комунікації.

Звісно ж, що модель комунікативної професійної перекладацької здатності може бути отримана в результаті синтезу низки компонентів комунікативної здібності і перекладацької здатності. Так, в число компонентів комунікативної професійної перекладацької здібності, на наш погляд, слід включити мовну, соціокультурну здатність, професійну інтерактивну здатність, технічну, текстоутворюючу та особистісні характеристики перекладача.

Розглянемо кожен з названих компонентів комунікативної професійної перекладацької здатності.

Мовна компетенція в трактуванні В.В.Сафонової представлена мовними знаннями і навичками рідної та іноземної мов. Мовна перекладацька здатність

означає здатність володіти системно-структурними мовними особливостями [40, с. 67]. Необхідно зауважити, що мовна здатність перекладача, безумовно, відрізняється від мовної здатності звичайного білінгва. Ця відмінність полягає в тому, що перекладач повинен володіти мовною здатністю в області не однієї, а двох мов. Крім того, слід враховувати, що для перекладача вибір мовних засобів задається оригіналом. Важливою особливістю мовної перекладацької здатності, на думку В.Н. Комісарова, є гнучкість і пластичність, здатність швидко переключатися, переходити від сприйняття до продукування повідомлення [30, с. 43].

Соціокультурна компетенція визначається В.В. Сафоновою як вміння орієнтуватися у соціокультурних маркерах автентичного мовного середовища [40, с. 32]. Стосовно до комунікативної професійної перекладацької здатності, соціокультурна здатність, очевидно, повинна бути дещо обмежена професійними рамками. У цьому зв'язку представляється доцільним в число компонентів комунікативної професійної перекладацької здатності включити професійну інтерактивну здатність. Професійна інтерактивна здатність передбачає оволодіння стратегіями поведінки в ситуаціях професійної комунікації фахівця. Для успішної професійної взаємодії необхідно поєднувати мовну здатність, професійні знання і соціальний контекст.

Специфічними компонентами комунікативної професійної перекладацької здібності, безпосередньо пов'язаними з перекладацькою діяльністю, є технічна, текстоутворююча здібності та особистісні характеристики перекладача. Під технічною перекладацькою здатністю, слідом за В.Н. Комісаровим ми розуміємо специфічні знання, навички та вміння, необхідні для здійснення перекладацької діяльності [30, с. 65]. Перекладацькі знання забезпечують розуміння суті та завдань перекладацької діяльності, основних положень теорії перекладу, технічних прийомів перекладу, варіантів перекладацької стратегії.

Серед перекладацьких умінь найбільш важливими є такі: вміння виконувати паралельні дії на двох мовах, вміння правильно вибирати технічні прийоми перекладу і долати труднощі перекладу, вміння аналізувати текст

оригіналу, виявляти стандартні і нестандартні перекладацькі проблеми і способи їх вирішення.

Наступним компонентом комунікативної професійної перекладацької здібності, пов'язаним зі сприйняттям і створенням текстів оригіналу і перекладу, є текстоутворювальна здатність. Так, текстоутворювальна перекладацька здатність представлена умінням створювати тексти різного типу відповідно до мовних та літературних норм [41, с. 31].

У комунікативну професійну перекладацьку здатність слід включити і деякі особистісні характеристики майбутнього фахівця. Безумовно, особистісні характеристики проявляються в усіх компонентах комунікативної професійної перекладацької здатності. Проте, ми вважаємо за доцільне розглядати особистісні характеристики перекладача в якості окремого компонента. До числа особистісних характеристик перекладача, слідом за В.Н. Комісаровим ми будемо відносити психологічні характеристики (здатність швидко переключати увагу, переходити від однієї мови до іншої, від однієї культури до іншої, від однієї ситуації до іншої; вміння зосереджуватися) і безпосередньо особистісні характеристики – високу ерудованість, відповідальність за текст перекладу, дотримання перекладацької етики [30, с. 45].

Таким чином, комунікативна професійна перекладацька здатність повинна являти собою синтез вузькоспеціальних здібностей (технічної, текстоутворюючої здібностей і особистісних характеристик перекладача), відображають професійну спрямованість навчання, і більш загальних здібностей (мовну, професійну інтерактивну здатності), відповідних комунікативній орієнтованості курсу навчання.

Для навчання перекладу студентам можна запропонувати переклад творів Дж. Толкіна чи Дж. Роулінг. Прикладами завдань можуть бути такі:

1. *Translate sentences using the concretization/generalization/ adding/ omitting technique.*

2. *Select from this group of sentences those that can be translated using modulation, that is, semantic development, with subsequent justification of the cause-and-effect relationship between the lexical units of the original and the translation.*
3. *Determine which Ukrainian grammatical construction corresponds to this English grammatical construction.*
4. *Translate the sentences using the method of syntactic assimilation, that is, without changing the syntactic structure of the original.*
5. *Translate the sentences using the antonymic translation technique (replacing the affirmative form of the original with a negative one and vice versa). Explain the reasons of using this technique.*
6. *Translate sentences using the method of dividing (combining) sentences.*
7. *Compare the Ukrainian translations and the original. Determine which translation is the best.*
8. *Choose the most appropriate translation option for this grammatical phenomenon from several suggested translation options.*
9. *Find mistakes in different Ukrainian translations.*
10. *Translate the extract from the book.*

Таким чином, формування перекладацьких здібностей передбачає не тільки ознайомлення і тренування у вживанні лексичного і граматичного матеріалу, а й оволодіння прийомами передачі на українську мову звуків і графем, а також лексичними і граматичними перекладацькими прийомами і трансформаціями.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі магістерської роботи нами був проаналізований феномен компаративістики у сфері перекладу.

Аналіз теоретичних джерел показав, що у фокусі досліджень стоїть проблематика культурних відмінностей. Межі між мовами і культурами не задані раз і назавжди. Переклад – це явище з межами, які важко визначити,

широко пов'язане з різними проявами з боку форми і змісту літературного життя. Тут все, що прив'язане до двох різних систем координат, залежить від сприйняття кожного з читачів і від сприйняття самого перекладача, і тому рухливе та індивідуально забарвлене. Переклад – це царство діалектики. Діалектична єдність вихідного і перекладного текстів проявляється в боротьбі і взаємовпливі двох мовних картин світу, двох мовних і художніх систем, двох концепцій дійсності – авторів оригіналу і перекладу і її художнього втілення, а також прагненням повністю передати естетичне враження і одночасно зберегти всі стилістичні риси першотвору.

Нами було зазначено, що вирішальним фактором обґрунтування неперекладності визнається когнітивний, який розуміється як неперекладність особистісно пережитої значущості на вербальний код в рамках однієї мови-культури. Шляхом моделювання когнітивного акту міжкультурної комунікації за допомогою основних психологічних постулатів мовленнєвої діяльності дослідник констатує втрати при експлікації означеного з боку автора, втрати фрагментів вихідної інформації з боку перекладача, втрати при рецепції з боку адресата.

Порівняльний аналіз оказіоналізмів з творів Дж. Роулінг про «Гаррі Поттера» дозволив виділити перекладацькі стратегії, згідно з якими при перекладі творів жанрі фентезі, включаючи книги про «Гаррі Поттера», необхідно передати: за допомогою транслітерації або транскрипції: більшість заклинань; за допомогою створення оказіональних слів на основі словотворчих елементів перекладацького мови: назви вигаданих предметів і свят чарівного світу; за допомогою функціонального аналога, перекладу: назва гравців з гри «Квідич».

У ході аналізу перекладу твору Дж. Толкіна було встановлено, що основна частина досліджуваного матеріалу була перекладена способом описового перекладу. Це обумовлено тим, що більшість загадок і прислів'їв є авторськими і мають в своєму змісті індивідуальний метафоричний опис предметів і явищ. Незважаючи на те, що частина загадок має свої аналоги в українській мові, не

має можливості використовувати їх в перекладах без значної втрати еквівалентності і оригінальності тексту.

Нами було зазначено, що комунікативна професійна перекладацька здатність повинна являти собою синтез вузькоспеціальних здібностей (технічної, текстоутворюючої здібностей і особистісних характеристик перекладача), відображають професійну спрямованість навчання, і більш загальних здібностей (мовну, професійну інтерактивну здатності), відповідних комунікативній орієнтованості курсу навчання.

Таким чином, формування перекладацьких здібностей передбачає не тільки ознайомлення і тренування у вживанні лексичного і граматичного матеріалу, а й оволодіння прийомами передачі на українську мову звуків і графем, а також лексичними і граматичними перекладацькими прийомами і трансформаціями.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі було здійснено теоретичне обґрунтування та аналіз феномену компаративістики у сфері перекладу та аналіз особливостей перекладу творів авторів жанру фентезі Дж. Толкіна та Дж. Роулінг.

Аналіз теоретичних джерел показав, що компаративістика: 1) синонім порівняльно-історичного літературознавства; 2) розділ, який вивчає літературні зв'язки різних країн. Компаративістика – це загальна наукова дисципліна, в основі якої лежить порівняльний метод дослідження літературних фактів і явищ. У неї, в свою чергу, входять спеціальні розділи зі своїми порівняльними методиками вивчення текстів.

Вивчення історії всесвітньої літератури стикається з вивченням і інших сфер духовної діяльності людства. Це не просто зіткнення сфер дослідження, не просто опора на важливі дані інших наук або взаємообмін фактичним матеріалом. Йдеться про те, що в процесі цього культурного обміну відбуватиметься поглиблення теоретичного оснащення самого порівняльного методу в кожній із суміжних наук, їхнє вдосконалення як інструменту пізнання. Рамки порівняльного літературознавства не обмежуються однією національною літературою, можливо зіставлення творів різних національних літератур. Як відомо, жодна значна література світу не розвивається ізольовано, кожна з них широко використовує художній досвід інших літератур.

Передумовою і основою для постановки питання про моделі діалогічних відносин між національними літературами послужили семіотичні і структуралістські концепції вітчизняної та зарубіжної науки. З точки зору структурно-семіотичного підходу, діалог – основа всіх сенсопороджуючих механізмів в семіотичному універсумі. Діалог адресанта і адресата розглядається в різних аспектах: як процес, в ході якого кожен з учасників трансформує іншого і сам трансформується під його впливом; ситуація, яка «не стирає, а закріплює індивідуальну специфіку учасників».

Учені виділяють тріаду сучасної компаративістики, що базується на наступних підставах: глобалізації, інтертексту і діалога культур. Дослідники не зводять перекладацьку діяльність тільки до мовного (точніше, міжмовного посередництва), вважаючи, що процес перекладу – це і міжкультурне посередництво, але тим не менше вони відстоюють тезу про те, що теорія художнього перекладу відокремилася від порівняльного літературознавства.

Переклади з однієї мови на іншу грають важливу роль у взаємозбагаченні і взаємозв'язку літератур народів світу, розвиток міжнародного співробітництва в області науки, культури і освіти. Стає очевидним факт найважливішого значення перекладу як фактору, що об'єднує різні народи з різним сприйняттям світу, іншим культурно-історичним середовищем. Проблеми перекладу є не просто важливими і які вимагають правильного рішення, але в контексті впливання в світовий процес взаємного культурного обміну різних народів – основними, які вимагають належної уваги і вирішення.

Таким чином, переклад є об'єктом дослідження порівняльного літературознавства не тільки тому, що всякий переклад повинен бути порівняний з оригінальним твором на всіх рівнях (а порівняння не є можливим без порівняльного аналізу), але й тому, що перекладні твори як одна з форм літературних зв'язків різних народів є невід'ємною частиною світового літературного процесу.

Нами було проаналізовано індивідуально-авторське словотворення у творах жанру фентезі авторів Дж. Толкіна і Дж. Роулінг.

Слід зазначити, що обидва автори більшою мірою використовували словоскладання для утворення нових слів. Дж. Толкін і Дж. Роулінг використовували різні типи словоскладання, такі як поєднання двох основ, компонентами яких можуть як самостійні частини мови: іменник, дієслово, прикметник, так і службові; дефісне написання слова; поєднання основ за допомогою сполучної голосної або приголосної. Дане явище можна пояснити тим, що словоскладання є одним з найпродуктивніших шляхів словотворення в сучасній англійській мові.

Дж. Роулінг використовувала запозичення з інших мов, у той час як Дж. Толкін зовсім не звертався до даного способу словотворення. Він створює штучні мови для своїх персонажів, тоді як персонажі Дж. Роулінг розмовляють по-англійськи і запозичення з інших мов додають різноманітності мові героїв.

Велика кількість неологізмів Дж. Толкіна, відібрана для аналізу, утворено за допомогою складно-суфіксального способу. Дж. Роулінг також використовувала даний тип словотворення, але в меншій кількості.

Обидва автори створили нові слова за допомогою афіксації, при цьому вибрані неологізми Дж. Толкіна були утворені тільки за допомогою суфікса, а Дж. Роулінг використовувала як суфікси, так і префікси. Можна сказати, що в цьому плані Дж. Роулінг виявилася винахідливішою, її неологізми структурно складніші.

Під час аналізу нових слів з твору «Володар Кілець» був знайдений всього один фонологічний неологізм, а в серії книг про Гаррі Поттера найменш продуктивними способами виявилися конверсія і евфемізми.

Підводячи підсумки, можна зробити висновок, кожен автор використовував спосіб словоскладання, так як даний тип словотворення є найбільш продуктивним. Є деякі відмінності у виборі того або іншого способу утворення нових слів, але в основному він залежить від того, який предмет, явище і персонажа потрібно назвати.

Нами було зазначено, що вирішальним фактором обґрунтування неперекладності визнається когнітивний, який розуміється як неперекладність особистісно пережитої значущості на вербальний код в рамках однієї мови-культури. Шляхом моделювання когнітивного акту міжкультурної комунікації за допомогою основних психологічних постулатів мовленнєвої діяльності дослідник констатує втрати при експлікації означеного з боку автора, втрати фрагментів вихідної інформації з боку перекладача, втрати при рецепції з боку адресата.

Порівняльний аналіз оказіоналізмів з творів Дж. Роулінг про «Гаррі Поттера» дозволив виділити перекладацькі стратегії, згідно з якими при

перекладі творів жанрі фентезі, включаючи книги про «Гаррі Поттера», необхідно передати: за допомогою транслітерації або транскрипції: більшість заклинань; за допомогою створення okazіональних слів на основі словотворчих елементів перекладацького мови: назви вигаданих предметів і свят чарівного світу; за допомогою функціонального аналога, перекладу: назва гравців з гри «Квідич».

У ході аналізу перекладу твору Дж. Толкіна було встановлено, що основна частина досліджуваного матеріалу була перекладена способом описового перекладу. Це обумовлено тим, що більшість загадок і прислів'їв є авторськими і мають в своєму змісті індивідуальний метафоричний опис предметів і явищ. Незважаючи на те, що частина загадок має свої аналоги в українській мові, не має можливості використовувати їх в перекладах без значної втрати еквівалентності і оригінальності тексту.

Нами було зазначено, що комунікативна професійна перекладацька здатність повинна являти собою синтез вузькоспеціальних здібностей (технічної, текстоутворювальних здібностей і особистісних характеристик перекладача), відображають професійну спрямованість навчання, і більш загальних здібностей (мовну, професійну інтерактивну здатності), відповідних комунікативній орієнтованості курсу навчання.

Таким чином, формування перекладацьких здібностей передбачає не тільки ознайомлення і тренування у вживанні лексичного і граматичного матеріалу, а й оволодіння прийомами передачі на українську мову звуків і графем, а також лексичними і граматичними перекладацькими прийомами і трансформаціями.

Я, Козолуп Катерина Володимирівна, своїм підписом засвідчую, що моя кваліфікаційна робота «Компаративістика у лінгвістичних та перекладацьких студіях» виконана з дотриманням усіх вимог до наукової етики та поваги до інтелектуальних надбань, самостійно та індивідуально. Під час написання роботи я дотримувалась принципів академічної доброчесності та несу відповідальність за порушення загальноприйнятих правил цитування.

Підпис

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрук І. Вербалізація можливих світів у жанрі фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2011. 20 с.
2. Альошина М. Методологія «культурного повороту» в сучасному перекладознавстві і проблеми адекватності в перекладі. Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць. Київ: Аграр Медіа Груп, 2014. С. 17–21.
3. Андрусак І. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 20 с.
4. Баранова, С.В. Спецрозділи перекладу: конспект лекцій для студ. спец. 6.020303 "Переклад" денної форми навчання. Суми: СумДУ, 2012. 86 с.
5. Бахтін М. Проблема тексту у лінгвістиці. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С.318-324.
6. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 281 с.
7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.
8. Бех П. О. Неперекладне в перекладі (Про книгу Р. П. Зорівчак „Реалія і переклад”). Теорія і практика перекладу. Київ, Вища школа, 1992. Вип. 18. 196 с.
9. Богачов А. Можливість перекладу: До герменевтичної феноменології перекладу. Філософська думка, 2010. С. 5-21.
10. Будний В.В. Порівняльне літературознавство: підручник. Київ: Вид. «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
11. Бурда-Лассен О. В. Переклад як процес декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем

міфологічного походження): дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.16. Київ, 2004. 318 с.

12. Винарчик О. "Магічна" термінологія "Гаррі Поттера" у творчості Джоан Кетлін Роулінг. Актуальні проблеми сучасної термінології. Збірник наукових праць: Матеріали регіонального науково-практичного семінару. Дрогобич, 2009. С. 156–159.

13. Вишнякова Е. Место аббревиации в словообразовательной системе современного английского языка. Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. Белгород, 2014. С. 62–66.

14. Галишин І. Телескопія як один із новітніх способів словотвору в англійській мові. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2011. С. 82–87.

15. Грицик Л.В. Українська компаративістика: концептуальні проєкції. Донецьк : Юго-Восток, 2010. 297 с.

16. Дем'яненко О.Є. Переклад як спосіб розуміння культурної ідентичності в умовах міжкультурної комунікації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика": Збірник наукових праць. Вип. 15. Херсон: ХДУ, 2011. С. 289-293.

17. Демецька В. В. Теорія адаптації в перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2008. 36 с.

18. Денисова Т.Н. Наука «компаративістика» в сучасному трактуванні. Літературна компаративістика. Київ: ПЦ «Фоліант», 2005. С.10-26.

19. Дзивиш М. Названия волшебных предметов в мире Гарри Поттера на материале переводов повестей Джоан Роулинг на польский и русский языки. Мова і культура. Київ, 2012. С. 346–350.

20. Жулінська М. Концептуальна парадигма інформаційних неологізмів (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2011. 20 с.
21. Зацний Ю. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя, 2001. 385 с.
22. Зінякова В. В. Неперекладність як проблема філософії. Грани. і 2013. і № 9 (101). С. 35–40.
23. Ісаєва Н. С. Основні тенденції розвитку порівняльного літературознавства в Китаї. Літературознавча компаративістика: навчальний посібник. Тернопіль, 2002. С.151-180.
24. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні, та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 567 с.
25. Карпчук Н. П. Лексичні аспекти перекладу: методичні рекомендації з теорії і практики перекладу для студентів IV курсу ф-ту міжнародних відносин. Луцьк: РВВ Вежа, 2006. 116 с.
26. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям). Київ: ВПЦ «Київський університет», 2008. 542 с.
27. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу : підручник. Вінниця : Нова книга, 2006. 592 с.
28. Клименко Л.В. Художній переклад як вид міжкультурної комунікації в контексті Євроінтеграції. Літературознавчі студії. 2015. С. 228–235.
29. Колберт Д. Волшебные миры «Властилина Колец»: Удивительные мифы, легенды и факты, которые легли в основу этого шедевра. Москва: РОСМЭН, 2003. 192 с.
30. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Москва: ЭТС, 1999. 192 с.
31. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. Київ: Вища школа, 1982.

32. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу. Вінниця : Нова книга, 2000. 448 с.
33. Лановик М. Теорія відносності художнього перекладу: літературознавчі проєкції. Тернопіль : ТНПУ, 2006. 470 с.
34. Латышев Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания. Москва: Академия, 2003. 192 с.
35. Лебедева Е. А. Ономастикон произведения Дж. Р. Р. Толкина «Властелин Колец»: структурный, семантический и функциональный аспекты: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Ростов-на-Дону, 2006. 30 с.
36. Левицький А. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови). Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. Житомир, 2005. С. 16–21.
37. Літературознавча компаративістика : навч. посібн. / ред. Р.Т.Гром'як, І.В.Папуша. Тернопіль : ТДПУ, 2002. 234 с.
38. Луцик Н. Запозичення як один із найбільш продуктивних шляхів збагачення словникового складу англійської мови. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Луцьк, 2011. С. 206–211.
39. Приходько А. М. Концепт і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 330 с.
40. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. Воронеж: Истоки, 1996. 239 с.
41. Солодуб Ю.П. Теорія та практика художнього перекладу: навч. посібник для студ. лінгв, фак. вищ. навч. закладів. Москва: Видавничий центр «Академія», 2005. 304 с.
42. Хома О. Переклад як філософська проблема. Філософська думка, 2010. № 3. С. 49-66.
43. Apter E. Against World Literature: On the Politics of Untranslatability. New York : Verso, 2013.

44. Apter E. *The Translation Zone: A New Comparative Literature*. Princeton : Princeton University Press, 2006.
45. Bachmann-Medick D. Introduction: The translational turn. *Translation Studies*. 2009. Vol. 2. N0.1. P. 2-16.
46. Greiner N. *Übersetzung und Literaturwissenschaft*. Tübingen : Narr, 2004.
47. Kassen B. *Vocabulaire européen des philosophies. Dictionnaire des intraduisibles*. Paris : Seuil, Le Robert, 2004.
48. *Longman Dictionary of Contemporary English*. 5th edition. Pearson Education Limited, 2009. 2082 p.
49. *Merriam-Webster's Dictionary of English Usage*. Springfield: MerriamWebster Inc., 1994. 978 p.
50. *Oxford Learner's Dictionaries*. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
51. Rubel P. G. *Translating cultures*. Oxford, New York : Berg, 2003. 289 p.
52. Shippey T. *The Road to Middle-earth*. London: Allen & Unwin, 1981. 433 p.
53. Snell-Hornby M. *The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints?* Amsterdam/Philadelphia: Benjamins Publishing Company, 2006. 221 p.
54. *Tolkien and the Critics: Essays on Tolkien's "The Lord of the Rings"* / edited by Neil D. Isaacs and Rose A. Zimbardo. University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1968.
55. Zemanek E. *Komparatistik*. Berlin: Akademie Verlag, 2012.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

56. Rowling J. K. *Harry Potter and Philosophers Stone*. /Rowling Joanne Kathleen. – London: Bloomsburry, 1997. - 223 p.

57. Rowling, J. K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. London: Bloomsbury / Rowling Joanne Kathleen. – London : Bloomsbury, 1999. – 317 p.
58. Rowling J. K. Harry Potter and the Order of the Phoenix. London: Bloomsbury / Rowling Joanne Kathleen. – London : Bloomsbury, 2010. – 956 p.
59. Rowling, J. K. Harry Potter and the Deathly Hallows. London : Bloomsbury / Rowling Joanne Kathleen. –London : Bloomsbury, 2010. – 831 p.
60. Толкін Дж. Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти. Львів:Астролябія, 2015, 384 с.
61. Tolkien J.R.R. The Hobbit or There and Back Again. URL: https://www.goodreads.com/book/show/5907.The_Hobbit_or_There_and_Back_Again
62. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings (in 3 volumes) URL:<http://kniga2001.narod.ru/bibl/index.htm>

Резюме (Summary)

The master's thesis is devoted to the analysis of comparative studies in linguistic and translation studies, namely in works of the fantasy genre (by J. Rowling and J. Tolkien).

The value and scale of literary translations have especially increased at the turn of the new millennium, in the era of globalization as a new stage of internationalization. The dynamic development of literary translation today is marked by a striking feature, which is manifested in the interdisciplinary nature of the development and diversity of approaches to translation. The process of literary translation is multifunctional, multifaceted and therefore associated with a variety of philological disciplines.

It becomes clear that literary translation is of paramount importance as a factor that unites different peoples with different perceptions of the world and different cultural and historical environments. The problems of translation are not just important and require the right solution and proper attention in the context of mutual cultural exchange of cultural world research.

The topicality of the study is due to the need to study comparative studies in the field of translation.

Problems and features of this issue are the subject of constant scientific research of modern translation studies. This study is devoted to the analysis of the manifestations of individual-author word formation in the works of the fantasy genre by J. Tolkien and J. Rowling. The relevance of the study is also due to the lack of scientific research that analyzes and compares the individual authorial word formation of J. Tolkien and J. Rowling.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and analyze the phenomenon of comparative studies in the field of translation and translation features of the works of fantasy authors J. Tolkien and J. Rowling.

The following main **objectives** were identified in accordance with the purpose of the research:

1. Consider the subject and objectives of comparative studies.

2. Describe the problems of interliterary dialogue: a comparative aspect.
3. Investigate translation as a form of interliterary connections.
4. Describe literary translation as a problem of comparative studies.
5. Analyze individual-author word formation in works of the fantasy genre by J. Tolkien and J. Rowling.
6. Investigate the problem of untranslatability in comparative studies.
7. Analyze the features of the translation of a work of art.
8. To consider the comparative features of works of the fantasy genre in the teaching of translation.

The object of the research is the works of fantasy genre by J. Tolkien and J. Rowling.

One of the most important areas in modern philology is the comparative study of literature. MM Bakhtin wrote that the text lives only in contact with another text (context). Only at the point of this contact of texts does the light that connects this text to the dialogue flash ”

Analysis of theoretical sources showed that comparative studies: 1) synonymous with comparative and historical literary criticism; 2) a section that studies the literary connections of different countries. Comparative studies is a general scientific discipline based on a comparative method of studying literary facts and phenomena. It, in turn, includes special sections with their comparative methods of studying texts.

The study of the history of world literature is faced with the study of other areas of spiritual activity of mankind. This is not just a clash of areas of research, not just reliance on important data from other sciences or the exchange of factual material. The point is that in the process of this cultural exchange there will be a deepening of the theoretical equipment of the most comparative method in each of the related sciences, their improvement as a tool of cognition.

The framework of comparative literature is not limited to one national literature, it is possible to compare works of different national literatures. As is well known, no significant literature in the world develops in isolation, each of them making extensive use of the artistic experience of other literatures.

Semiotic and structuralist conceptions of domestic and foreign science served as a precondition and basis for raising the question of models of dialogical relations between national literatures. From the point of view of the structural-semiotic approach, dialogue is the basis of all meaning-generating mechanisms in the semiotic universe. The dialogue between the addressee and the addressee is considered in different aspects: as a process in which each of the participants transforms the other and transforms himself under his influence; a situation that "does not erase, but consolidates the individual specifics of the participants."

Scholars distinguish the triad of modern comparative studies, which is based on the following grounds: globalization, intertext and dialogue of cultures. Researchers do not reduce translation activities only to linguistic (more precisely, interlingual mediation), believing that the translation process is also intercultural mediation, but nevertheless they defend the thesis that the theory of literary translation has separated from comparative literature.

Translations from one language to another play an important role in the mutual enrichment and interconnection of the literatures of the peoples of the world, the development of international cooperation in science, culture and education. It becomes clear that translation is of paramount importance as a factor that unites different peoples with different perceptions of the world, different cultural and historical environments. The problems of translation are not only important and require the right solution, but in the context of the infusion into the world process of mutual cultural exchange of different peoples - the main ones that require proper attention and solutions.

Translation is the object of study of comparative literature not only because every translation must be compared with the original work at all levels (and comparison is not possible without comparative analysis), but also because translated works as a form of literary relations different peoples are an integral part of the world literary process.

We analyzed the individual authorial word formation in the works of the fantasy genre by J. Tolkien and J. Rowling.

It should be noted that both authors mostly used word formation to form new words. J. Tolkien and J. Rowling used different types of word formation, such as a combination of two bases, the components of which can be as independent parts of speech: noun, verb, adjective, and office; hyphenated spelling of the word; combination of bases with a connecting vowel or consonant. This phenomenon can be explained by the fact that word formation is one of the most productive ways of word formation in modern English.

J. Rowling used borrowings from other languages, while J. Tolkien did not resort to this method of word formation. He creates artificial languages for his characters, while J. Rowling's characters speak English and borrowings from other languages add variety to the language of the characters.

A large number of neologisms by J. Tolkien, selected for analysis, were formed using a complex suffix method. J. Rowlig also used this type of word formation, but in smaller quantities.

Both authors created new words by affixation, with selected Tolkien neologisms formed only by a suffix, and J. Rowling used both suffixes and prefixes. We can say that J. Rowling was more resourceful, her neologisms are structurally more complex. When analyzing new words from *The Lord of the Rings*, only one phonological neologism was found, and in a series of books about Harry Potter, conversion and euphemisms proved to be the least productive ways.

We can conclude that each author used the word method composing, as this type of word formation is the most productive. There are some differences in the choice of one or another way of forming new words, but it mainly depends on what subject, phenomenon and character you want to name.

In the process of translating works of art there is a synthesis and interpenetration of languages and cultures. The boundaries between languages and cultures are not set once and for all. Translation is a phenomenon with boundaries that are difficult to define, widely associated with various manifestations of the form and content of literary life. Here, everything that is tied to two different coordinate systems depends

on the perception of each of the readers and on the perception of the translator himself, and is therefore mobile and individually colored.

Translation is the realm of dialectics. The dialectical unity of source and translation texts is manifested in the struggle and interaction of two linguistic pictures of the world, two linguistic and artistic systems, two concepts of reality - the authors of the original and translation and its artistic embodiment, as well as the desire to fully convey aesthetic impression and preserve all stylistic features.

The phenomenon of untranslatability is considered mainly as a genre-style problem except for the works of E. Epter, where there are calls to rethink traditional views on the problems of comparative studies, based not on the translatability of all types and genres of texts, but on the principle of untranslatability. has no permanent equivalents and continues to be re-translated, incorrectly transmitted, transferred from language to language or replaceable

We noted that the decisive factor in justifying non-translatability is cognitive, which is understood as the untranslatability of personally experienced meaning into verbal code within a single language-culture. By modeling the cognitive act of intercultural communication using the basic psychological postulates of speech activity, the researcher states the loss of explication specified by the author, the loss of fragments of source information by the translator, the loss of reception by the recipient.

A comparative analysis of occasionalisms from J. Rowling's works on "Harry Potter" allowed us to identify translation strategies according to which when translating works of the fantasy genre, including books about "Harry Potter", it is necessary to convey: by transliteration or transcription: most spells; by creating occasional words on the basis of word-forming elements of the language of translation: the names of fictional objects and holidays of the magical world; with the help of a functional analogue, translation: the name of the players from the game "Quidditch".

In the course of the analysis of the translation of J. Tolkien's work it was established that the main part of the researched material was translated by the method of descriptive translation. This is due to the fact that most riddles and proverbs are author's and have in their content an individual metaphorical description of objects and

phenomena. Despite the fact that some of the riddles have their analogues in the Ukrainian language, it is not possible to use them in translations without a significant loss of equivalence and originality of the text.

We noted that communicative professional translation ability should be a synthesis of highly specialized abilities (technical, text-forming abilities and personal characteristics of the translator), reflect the professional orientation of learning, and more general abilities (language, professional interactive ability), corresponding to communicative learning.

Thus, the formation of translation skills involves not only acquaintance and training in the use of lexical and grammatical material, but also mastering the techniques of transmission to the Ukrainian language of sounds and graphemes, as well as lexical and grammatical translation techniques and transformations.

Further study of the work can lead to the use of this work in the development of lectures and practical courses on English lexicology, English stylistics, English theory and translation practice, as well as provides prerequisites for writing further research papers.

Key words: Comparative studies, literary text, untranslatability, author's neologisms, individual-author's word formation.